

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARI HÁM ORTA ARNAWLÍ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

Berdaq atındaǵı qaraqalpaq mámleketlik universiteti
Qaraqalpaq filologiyası fakulteti

Fakultet dekanı:

_____ doc. Q.Turdıbaev

«___» _____ 2018-j.

5120100-filologiya hám tillerdi oqıtıw (qaraqalpaq filologiyası) bakalavr
baǵdarınıń 4-kurs studentı Saburova Ayparanıń «Ustaz jolı gazetasında
qaraqalpaq ádebiyatı máseleleriniń sáwleleniwı (2000-2015-jılları mısasında)»
temasındaǵı

PITKERIW - QÁNIGELIK JUMÍSÍ

“Jaqlawǵa ruxsat berildi”
qaraqalpaq ádebiyatı kafedrası
baslıǵı: A.Dosımbetova

Ilimiy basshı: f.i. prof. Q.Járimbetov

«___» _____ 2018-jıl

Nókis–2018

Mámleketlik attestaciya komissiyasınıń

QARARÍ :

5120100-filologiya hám tillerdi oqıtıw (qaraqalpaq filologiyası) bakalavr baǵdarınıń 4-kurs studentı Saburova Ayparanıń «Ustaz jolı gazetasında qaraqalpaq ádebiyatı máseleleriniń sáwleleniwi (2000-2015-jılları misalında)» temasındaǵı pitkeriw - qánigelik jumısına

“ _____ ” ball qoyılsın

MAK baslıǵı : _____

(qolı)

A. Alniyazov

MAK baslıǵı orınbasarı: _____

(qolı)

Q. Turdıbaev

MAK aǵzaları: _____

(qolı)

Q. Jarimbetov

(qolı)

Sh. Abdinazimov

(qolı)

M. Qudaybergenov

(qolı)

Q. Paxratdinov

(qolı)

A. Dosimbetova

(qolı)

M. Qurbanov

(qolı)

Z. Bekbergenova

(qolı)

A. Tilegenov

(qolı)

Z. Allamuratova

MAZMUNÍ

KIRISIW.....	3
I Bap. 2000-2015 JÍLLARDAĞÍ «USTAZ JOLÍ» GAZETASÍNDÁ QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍ MÁSELELERINIŇ SÁWLELENIWI.....	8
1.1. «Ustaz jolı» gazetasında járiyalanğan maqalalardıń janrlıq klassifikaciyası.....	8
1.2. XX ásir hám gárezsizlik dáwiri ádebiyatı máselelerin sáwlelendirgen maqalalar.....	20
1.3. Jazıwshılardıń, ádebiyatshı-ilimpazlardıń yubileylerine arnalğan maqalalar.....	29
II Bap. 2000-2015 JÍLLARDAĞÍ «USTAZ JOLÍ» GAZETASÍNDÁ QARAQALPAQ KLASSIKALÍQ ÁDEBIYATÍ HÁM FOLKLORÍ MÁSELELERINIŇ SÁWLELENIWI.....	40
2.1. Klassikalıq ádebiyat máselelerine arnalğan maqalalar.....	40
2.2. «Ustaz jolı» gazetasında qaraqalpaq folklorı máselleriniń sáwleleniwi.....	48
JUWMAQLAW.....	56
PAYDALANÍLGAN ÁDEBIYATLAR DIZIMI.....	59

KIRISIW

Ǵárezsizlik jılları qaraqalpaq ádebiyatı, qaraqalpaq ádebiyattanıw hám folklortanıw ilimleri jańa tematikada, jańa ideyalıq mazmunda hám kórkemlik dárejede, jańa ilimiy baǵdarlarda rawajlandı. Bul jılları qaraqalpaq ádebiyatın hám bay folklorın jańa ilimiy kózqaraslardan úyreniw hám baha beriw zárúrligi tuwıldı. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyovtıń baslaması menen xalqımızdıń bay ruwxıy dunyasınıń biri bolǵan, aldınǵı orınǵa qoyıp, ádebiyat máselesin jańasha úyreniw jolǵa qoyıldı hám mámleketlik siyasat dárejesine kóterildi. Onıń bir qatar miynetlerinde, shıǵıp sóylewlerinde, kitaplarında xalqımızdıń, milletimizdiń ruwxıy baylıǵı bolǵan ana tilimizdi, ádebiyatımızdı, ótmish tariyxımızdı qádirlew tuwralı bahalı pikirler, jol-jorıqlar, áhmiyetli kórsetpeler berildi. Kitap oqıwdı birinshi orınǵa shıǵardı. Ásirese orta mektep hám joqarı oqıwlar arasında kitap oqıw boyınsha hár qıylı jarıslar, dógerekler shólkemlestirildi.

Ádebiyatqa itibar – mánáwiyatqa itibar keleshekke itibar ekenligi, ádebiyatımızdıń rawajlanıwı ushın tek ǵana jazıwshılar hám shayırlar emes, al ilimpazlar, sınshılar, hátteki pútkil jámiyet juwapker ekenligi ayrıqsha atap kórsetiledi. "Búgingi kúnde jazıwshılardıń mashaqatlı dóretiwshilik miynetin durıs hám ádil bahalaw ushın mámleket hám jámiyet tárepinen jáne neler isleniwı kerek, degen sawal ústinde oylanıwımız kerek" degen edi Ózbekstan Respublikasınıń birinshi Prezidenti I.A. Karimov óziniń Ózbekstan Jazıwshılar awqamındaǵı ushırasıwda sóylegen sózinde¹. Prezidentimizdiń bul shıǵıp sóylegen sózinde ádebiyattı hám folklordı házirgi zaman kózqaraslarınan bahalaw kerekligine ayrıqsha itibar berilgen. Birinshi Prezidentimizdiń usınday bahalı kórsetpelerinen hám talaplarınan kelip shıǵıp, sınshılarımız, ádebiyatshı ilimpazlarımız ózleriniń izertlew hám dóretiwshilik jumısların ǵárezsizlik jıllarında jańasha jolǵa qoydı.

¹ Каримов И. Адабиетга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор. Тошкент, «Ўзбекистон», 2009, 20 бет.

Qaraqalpaq ádebiyatshı alımları hám sınıshıları gárezsizlik dáwirinde jańa ádebiy hám ilimiy talaplarǵa muwapıq qaraqalpaq ádebiyatı hám folklorı máselelerin jańasha izertlewge hám jańasha sın, baha beriwge ayrıqsha itibar qarattı. Bul dáwirde usı máseleler boyınsha kóp ǵana maqalalar, ilimiy ocherkler, kitapshalar, recenziyalar, monografiyalar jazıldı, kandidatlıq hám doktorlıq dissertaciyalar jaqlandı. Olardıń nátiyjeleri ámeliyatqa usınıldı hám engizildi, anıǵıraq aytqanda oqıw hám oqıw-metodikalıq ádebiyatlardıǵa, ádebiyat pánlerine kirgizildi. Bul dáwirde S.Axmetov, K.Mámbetov, Q.Kamalov, S.Bahadırova, A.Paxratdinov, A.Pirnazarov, A.Murtazaev, Q.Bayniyazov, Q.Járimbetov, Q.Orazımbetov, K.Allambergenov, J.Esenov hám basqada alımlar, sınıshılar qaraqalpaq ádebiyatı hám folklorın úyreniw, olardıń nátiyjelerin baspa sózde járiyalaw, ilimiy konferenciyalarda bayanlaw boyınsha kóp jumıslar isledi.

Bul dáwirde "Qaraqalpaqstań", "Bilim" baspalarında, Ózbekstan Ilimler Akademiyası Qaraqalpaqstan bóliminiń (ÓZIAQQB) xabarshısı, Qaraqalpaq mámleketlik universitetiniń xabarshısı, Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutınıń "İlim hám jámiyet" ilimiy jurnalları betlerinde, Qaraqalpaqstan Jazıwshılar awqamınıń baspaları bolǵan "Ámiwdáryá" jurnalında hám "Qaraqalpaq ádebiyatı" gazetasında, sonday-aq respublikalıq basılımlar bolǵan "Erkin Qaraqalpaqstań", "Qaraqalpaqstan jasları", "Ustaz jolı", "Vesti Karakalpakstaná", "Jetkinshek" gazetalarında qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı, házirgi qaraqalpaq ádebiyatı hám qaraqalpaq folklorı máseleleri boyınsha kútá kóp maqalalar, recenziyalar, sholıw maqalaları, jazıwshılardıń, ádebiyatshı alımlardıń yubileylerine baǵıshlangan maqalalar járiyalanıp barıldı. Olarda ótmish ádebiyatın, folklorın jańa talaplar boyınsha bahalaw hám sın beriw háreketleri kórinedi. Hár bir maqalada ádebiyattıń anaw yaki mınaw tárepiniń keń oqıwshılar jámiyetshiligine propagandalaw maqseti kózde tutiladı. Bir qatar maqalalarda klassik shayırlarımız bolǵan Kúnxoja, Berdaq, Ájiniyaz, Ótेश miyrasların jańadan qarap, jańa zaman ruwxına sáykes sın beriw háreketleri seziledi. Mısalı, Berdaq háv Ájiniyazdıń ayırım shıǵarmalarǵa avtorlıǵı máselesi, olardıń ómirine hám dóretiwshiligine

qatnaslı geypara kózqaraslar boyınsha A.Murtazaevtıń, Q.Bayniyazovtıń, A.Paxratdinovtıń polemikalıq maqalaları jurnallarda hám gazetalarda jariq kórdi.

Qaraqalpaqstan baspalarında hám gazetalarında qaraqalpaq ádebiyatı hám folklorı máseleleri boyınsha járiyalanǵan maqalalardı hám materiýallardı bir pitkeriw qánigelik jumısı kóleminde sáwlelendiriwdiń imkaniyatı joq. Sebebi, jigirma jıldan aslam waqıttıń ishinde bul máseleler boyınsha kútá kóp materiýallar járiyalandı. Sonlıqtan olardı bir jumısta qamtıw múmkin emes. Usı jaǵdaylardan kelip shıǵıp, biz pitkeriw qánigelik jumısımızda "Ustaz jolı" gazetasında 2000-2015 jıllarda qaraqalpaq ádebiyatı hám folklorı máseleleri boyınsha basılǵan maqalalardı úyreniw obekti etip alamız. Sebebi, ǵárezsizlik jıllarında bul gazetada joqarıdaǵı máseleler boyınsha kútá kóp materiýallar basıldı. "Ustaz jolı" gazetası Respublikamızdaǵı kólemlı hám abıroylı basılımlardıń biri. Onda xalıq xojalıǵı, medicina, tábiyat ilimleri, mádeniyat hám ádebiyat máseleleri boyınsha jiyi-jiyi maqalalar basıladı. Olarda usı tarawlar boyınsha áhmiyetli, kúnniń talabına ılayıq máseleler kóteriledi. Ádebiyat hám folklor máseleleri de usı gazeta ushın usınday áhmiyetke iye. Basılǵan maqalalarda kóterilgen máseleler óziniń áhmiyetliligi menen birge keń oqıwshılar jámiyetshiligine túsinikli, tásilene alatuǵın etip beriledi. Bul boyınsha aktiv avtorlar toparı payda boldı. Mısalı, ilimpazlardan J.Bazarbaev, A.Paxratdinov, Q.Bayniyazov, Q.Járimbetov, Q.Orazımbetov, Sh.Úsnatdinov, H.Hamidov, K.Allambergenov, K.Qurambaev hám basqalar ózleriniń mazmunlı, kúnniń talabına juwap beretuǵın maqalaları menen qatnasadı.

Jumıstıń maqseti hám wazıypaları. Bul pitkeriw qánigelik jumısımızdıń tiykarǵı maqseti qaraqalpaq ádebiyatı hám folklorı áhmiyetli máseleleriniń respublikalıq "Ustaz jolı" gazetasında 2000-2015 jıllarda járiyalanǵan maqalalarda sáwleleniw jaǵdayların úyreniw bolıp tabıladı.

Tiykarǵı maqsetke erisiw ushın tómendegi máseleler wazıypa etip belgilenedi:

- qaraqalpaq klassikalıq poeziyası haqqında maqalalardı toplaw hám úyreniw;
- XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı haqqında materiallardı toplaw hám izertlew;
- ğárezsizlik jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatı haqqında materiallardı úyreniw;
- qaraqalpaq jazıwshıları, shayırları hám ádebiyatshı alımları haqqında yubileylik maqalalardı izertlew;
- qaraqalpaq folklorı hám folkloristikası haqqında maqalalardı úyreniw;
- qaraqalpaq folklorshı alımları haqqında maqalalardı tallaw hám olarǵa baha beriw;
- qaraqalpaq ádebiyatı hám folklorı máseleleri boyınsha "Ustaz jolı" gazetasında 2000-2015 jıllarda járiyalanǵan materiallar tuwralı bibliografiyalıq maǵlıwmatlar beriw;
- pitkeriw qánigelik jumısında paydalanılǵan tiyisli ádebiyatlardıń dizimin beriw

Pitkeriw qánigelik jumıstıń ilimiy jańalıǵı. Bul pitkeriw qánigelik jumısımızda qaraqalpaq ádebiyatı hám folklorı máseleleri boyınsha "Ustaz jolı" gazetasında 2000-2015 jıllarda járiyalanǵan maqalalarǵa ulıwma ilimiy teoriyalıq hám ádebiyat tariyxı kózqaraslarınan dáslepki mártebe tallaw jasaladı hám ilimiy baha beriledi. Gazetada járiyalanǵan maqalalarǵa ádebiy sın hám ádebiyattanıw boyınsha janrlıq klassifikaciya islenedi. Bul ádebiy hám ilimiy processke usı gazeta arqalı jedel qatnasqan bir qatar ádebiyatshı avtorlardıń ayırım kúshli maqalaları óz aldına dáslepki mártebe tallanadı.

Metodologiyalıq tiykarı. Pitkeriw qánigelik jumıstı jazıw barısında ásirler dawamında qalıplesken progressiv kórkem-estetikalıq bahalıqlardı, jańa dáwirdiń demokratiyalıq ideyaların, házirgi zaman milliy rawajlanıw ideologiyasın metodologiyalıq tiykar sıpatında qollandıq. Sonday-aq O`zbekstan Respublikası birbnshe Prezidenti I.A.Karimovtıń «Yuksak manaviyat-engilmas

kuch» kitabına (Tashkent, 2008), Prezident «Ózbekstan jazıwshılar awqamınıń jumısın bunnan bılay da jetilistiriw haqqında» qararı, straegiyalar háreketiniń bes principi hám basqa da miynetlerine metodologiyaqlıq tiykar sıpatında súyendik.

Jumıstıń qurılısı. Bul pitkeriw qánigelik jumısı kirisiw hám juwmaqtan tısqarıeki bapтан ibarat. Hár bir bap óz gezeginde bir neshe paragraflarǵa (kishkene bólimshelerge) ajratılǵan. Jumıstıń izinde paydalanılǵan ádebiyatlardıń dizimi berilgen.

I. Bap. 2000-2015 JILLARDAĞI «USTAZ JOLI» GAZETASINDA QARAQALPAQ ÁDEBIYATI MÁSELELERINIŇ SÁWLELENIWI

1.1. «Ustaz jolı» gazetasında járiyalanğan maqalalardıń janrlıq klassifikaciyası

Búgingi globalizaciya dáwirinde siyasiy-ekonomikanıń ornı áhmiyetli bolıp atırğanı kúnnen-kúнге ayan bolıp barmaqta. Eldiń rawajlanıwında eksport-import hám óndiris ónimlerge talap kúsheymekte. Rawajlanıwda bul ámellerge boysımbawdıń ilajı da joq. Globallasıw dáwirinde ekonomikalıq tárepten birlesiwı mádeniyatımızǵa kerı tásirin kórsetedi. Bunı hár kúni GXQda berilip atırğan materiallarda sáwlelenbekte. Ásirese jaslardıń unamsız ǵalabalıq mádeniyattıń háwij alıwı ashınarlı jaǵday. Globalizaciya dáwirinde milliy dástúrdi saqlap qalıw da milliy mádeniyattıń áhmiyeti oǵada kúshli. Hátteki, mámleketimizdiń háreketler startegiyasınıń tórtinshi basqıshında da milliy mádeniyatı rawajlandırıw boyınsha toqtap ótken, yaǵnıy, (Ijtimoiy sohani rivojlantırishning ustivor yonalishlari) «teatr hám tamashalaw orınların, mádeniy-agartıwshılıq shólkemleri hám muzeyler xızmetin rawajlandırıwın jetilistiriw de, olardıń materiallıq-texnika bazasın bekkemlew» dep kórsetilgen.

Elimizde milliy mádeniyatqa degen itibar keńnen ilajlar qaratılmaqta. Mádeniyattıń bir tarawı esaplanğan ádebiyattıń da milliy mádeniyatı saqlawda ornı óz aldına. Qálegen rawajlanğan ellerdiń, rawajlanıwında ádebiyattıń da úlesi bar. Sonıń ushın da birinshi Prezidentimiz I.A. Kárimov ta ádebiyatqa júdá joqarı kewil bóldi. «Ádebiyatqa itibar- manawiyat, keleshekke itibar» atlı bayanatında «Shaxsan men shayır hám ádebiyatshılardı dayım jámiyettiń aldınǵı qatarlarında júretuǵın, turmıstı baqlap, adamlardıń júreginde, dúnyaqarasında bolıp atırğan ózgerislerdi hámmeden aldın sezip, olardı tásirsheń obrazlar, jarqın kórkem boyawlar arqalı sheberlik penen sáwlelendirip bere alatuǵın, el-jurt ushın kúyinip

jasaytuğın pidayı insanlar.»² dep ádebiyatshılargızǵa óz minnetdarshılıǵın bildirip ótedi. Usı jılı 5-aprelde Prezidentimiz tárepinen «Ózbekstan jazıwshılar awqamınıń jumısın bunnan bılay da jetilistiriw haqqında» qarar qabıl etildi. Qarar da ádebiyatımız keleshegindegi máseleler haqqında sóz baradı. Qararda kórsetilgenindey «Ózbekstan Jazıwshılar awqam aǵzalarınıń jámiyetlik-ruwxıy belsendiligin hám juwapkershiligin arttırıw, olardı xalqımızdıń áyyemgi tariyxın hám bay mádeniyatın, el-jurtımızdıń pidákárlık miyneti menen erisilip atırǵan túpkilikli ózgerislerdi tereń sáwlelendiriwge qaratılǵan kórkemligi joqarı shıǵarmalar dóretiwge xoshametlew.»³

Demek, ádebiyat máselesi mámleketlik dárejesinde kóterilgeni aktual ekeninen dárek beredi. Aktual máseleler ĞXQ nan járiyalanıp, talıqlanıp, usınıslar hám pikirler bildirip qanday da bir sheshimge keledi. ĞXQnıń bir tarawı bolǵan kúndelikli baspasóz de ádebiyat temasın jedel túrde sáwlelendirip barmaqta.

«Ustaz jolı» gazetası bilimlendiriwge, pedagogikalıq hám metodikalıq tarawına baǵdarlanǵan gazetalardan esaplanadı. Gazetaniń baǵdarı joqarı hám orta arnawlı bilimlendiriw tarawları boyınsha materiallar sáwlelenip baradı. Bul gazeta qaraqalpaq hám ózbek tillerinde shıǵadı. Sonıń menen ádebiyat teması da jiyi-jiyi berilip barıladı. Ádebiyatqa baylanıslı temalardıń beriliw ózgeshelikleri ádebiyattı oqıtıw metodikası, tartıslı pikirler hám ilimge jańa qádem qoyıp atırǵan magistrldardıń miynetlerine kóbirek itibar beredi. Ádebiyat temasında, ádebiyattıń hám jurnalistikaniń hár túrdegi janrlarında materiallar sáwlelenip baradı. Kishi kólemdegi gúrrińler, novellalar, reportaj, ocherk, ilimiy-publicistialıq, intervyu sıyaqlı maqalalar orın alǵan. Sonıń menen birge ádebiyatqa baylanıslı rubrikalardı ataytuğın bolsaq, «Ádebiyattanıw», «Ádebiy sın», «Jaqsı kitap-jan azıǵı», «Yadnama», «Ilimpaz pikir bildiredi», «Poeziya», «Mártebe», «Bolajaq ilimpaz

² Каримов И. Адабиётга эътибор-маънавиятга, кележакга эътибор. Тошкент, 2009.

³ Өзбекстан жазыўшылар аўқамының жумысын буннан былай да жетилистириў ҳаққында.// «Еркин Қарақалпақстан» 07.04.2018

pikir bildiredi» hám yubileylerge baǵıshlangan maqalalar turaqlı túrde berilip barıladı.

Ruwxıy dúnyamızdı bayıtıwda kórkem ádebiyattıń kúshli qúdiretke iye ekeni bir neshshe mısallar menen keltiriwge boladı. Gazetadan mısal keltiretuǵın bolsaq Alpısbay Sultanovtıń «Ádebiyat hám kórkem-óner-adam ruwxıylıǵınıń áhmiyetli quralı» (16.01.2010) atlı maqalası ruwxıy dúnyamızdı bayıtıwǵa ne máselelerge itibar qaratıw, ásirese jaslar sanasına kórkem ádebiyat arqalı jol bar ekenligin kórsetip beredi. Avtor haqqında azıraq toqtap ótsek. A.Sultanov qaraqalpaq ádebiyatında birinshilerden bolıp novella janrın arnawlı túrde úyrenip hám novella dep aydar taǵıp shıǵarma dóretti. Usı talant iyesiniń ádebiyatqa kirip keliwinen baslap novella janrı qalıplesip rawajlana basladı. Avtordıń dóretilgen roman, drama, novellaları jurnallarda, kúndelikli baspasóz betinde izbe-iz jariq kórip, zamanımızdıń aktual máselelerin súwretlewi menen ǵárezsizlik dáwirindegi jetiskenliklerdi ádebiyat arqalı iz qaldırmaqta. Onıń dóretiliwshiligindegi bashı ideyası joqarı adamgershilik, ádep-ikramlıq hám shın-muhabbat máselelerin jırlaw bolıp tabıladı. Sonıń ushın da jazıwshı óziniń maqalasında «Tilekke qarsı, geypara adamlardıń, solardıń ishinde jaslarımızdıń teatr, kino kórkem-óner, yaki onıń basqa túrlerine qızıǵıwshılıǵı onsha jeterli dárejede emesligi kisini ájeplendiredi. Olardıń mazmunsız «wa-ha-ha»ǵa berilip baratırǵanıń gúwasımız. Teatr waqıyalardı, adamlardıń turmısın, alǵa umtılıwı, qızıǵıwı, is-háreketlerin sáwlelendiretuǵın maydan. Ol bir waqıttıń ózinde hám saz hám muzıka hám qıymıl-háreket arqalı insan qálbine tásir etiw múmkinshiligi menen ajıralıp turadı. Sonıń ushın teatr hám kino kórkem-óneriniń bul qásiyetinen ruwxıy tárbiyada paydalanıw úlken nátiyje beretuǵınına gúman joq.» degen mashqalanı anıq konkret kórsetedi. Ruwxıy hám tárbiyalıq máselelerde ádebiyattıń tásiri kúshli ekenin H.Ótemuratovanıń «Ertekler-ásirler miyrası» (13.02.2010) atlı maqalasında da sóz etiledi. Onıń keltiriwinshe «Jas áwladtı tárbiyalawda ásirler miyrası bolǵan erteklerden aqılǵa muwapıq paydalanıw hár bir ustazdıń minnetli wazıypası ekenligi ayqın. Erteklerdi

oqıw arqalı jas kitap qumar insan ushın zárúrli aǵla pazıyletler haqqında túsiniikke iye boladı. Dilwarlıq, miynet súygishlik, úlkendi húrmetlew, kishi peyillik, miymandoslıq sıyaqlı unamlı qásiyetler qalıpleseı. Balalarǵa erteklerdiń tásiri sheksiz. Olardı jalqawlıq, ótirikshilik, ósekshilik, biypárwalıq kibi jaman qılıqlardan awlaq bolıwǵa baǵdarlaydı.» Eki avtor da ádebiyatqa teńdey baha beredi. Gazetada bunday tematikaǵa baǵdarlangan ruwxıylıqtı bayıtıw da ádebiyat máselesiniń ayırıqshalıǵın kórsetip beretuǵın avtorlar bir qansha. Máselen, professor, K.Qurambaevtıń «Kórkem ádebiyat-milliy ideyanıń deregi» (16.11.2000) A.Ótambetova «Berdaq dóretiwshiligi ǵárzesizlik dáwrinde» (25.04.2002), L.Elmuratova «Ruwxıy miyrasımızdıń áhmiyeti» (20.02.2010), (A.Adilova «Dástandı tereńnen úyretiwde» 21.11.2009) Z.Qálekeeva «Ájiniyaz shıǵarmalarında joqarı ruwxıylıq» (07.02.2009), H.Ótemuratova «Berdaqtıń ruwxıy dúnyası» (17.02.2007) M.Nurımbetova «Ádebiyatımızdıń milliyliǵı haqqında» (16.04.2011) h.t.basqa maqalalar mısıl etip alsaq boladı.

«Ustaz jolı» gazetasında ádebiyat máselesin kóterip, hár qıylı kózqarasta qálem terbetetuǵınlar ádebiyatshı qánigelerdiń publicistikalıq hám ilimiy maqalaları jámiyetshilikke oy sala aladı. Sebebi qánigeler óziniń tarawında qanday jetiskenlikler, kemshilikler, keleshekte paydası tiyetuǵın islerdi kórip bileı. Ózleriniń publicistikalıq hám ilimiy dóretiwshilikleri menen usı gazetaǵa jedel túrde qatanasıp turatuǵın, jazıwshı-shayırlar, publicistler, alımlar hám ilimpazlardı atap ótetuǵın bolsaq, H.Hámidov, Á.Paxratdinov, Yu.Paxratdinov, Q.Járimbetov, Q.Orazımbetov, B.Genjemuratov, P.Nurjanov, J.Bazarbaev, A.Sultanov, J.Esenov, Á.Atajanov, A.Ibadullaev, K.Kárimov, M.Nızanov, X.Dáwletnazarov, H.Ótemuratovalardıń publicistikalıq shıǵarmaları, ádebiyattıń mashqalaların hám keleshekke unamlı tásirin sáwlelendirip bere aladı.

Gazeta, ádebiyatshı ilimpazlarǵa da ayırıqsha itibar qaratadı. P.Nurjanovtıń «Ilimpaz pikir bildiredi» rubrikası astında «Lirikamızdı izertlewdegi jańa baǵdar»

(28.05.2005) atlı recenziasına dıqqat qaratsaq. Iлимпaz óziniń kásiplesleriniń ádebiyat ushın jaqsı tabısqa eriskenin aytıp ótedi. Professor Q.Járimbetov hám Q.Orazımbetovlardıń monografiyasınıń qunlıgın atap ótedi jáne usınıslar beredi, «... Q.Járimbetovtıń «XIX ásir qaraqalpaq lirikasınıń janrlıq qásiyetleri hám rawajlanıw tariyxı», Q.Orazımbetovtıń «Házirgi qaraqalpaq lirikasında kórkem formalardıń evolyuciyası hám tipologiyası» miynetlerin názerde tutıp otırmız.». Maqalada sonday-aq usınıs ta ushırasadı. Máselen Q.Orazımbetovtıń monografiyasına mina pikirlerdi usınadı, «Degen menen, usı jerde ayta ketetuğın nárese, monografiya avtorı gárezsizlik jıllarında jaqlağan D.Paxratdinovtıń «I.Yusupov dóretiwshiliginde Shıǵıs klassikleri dástúrleri», A.Hámidovanıń «I.Yusupov tvorchestvosı hám Evropa ádebiyatı», E.Eshniyazovanıń «T.Mátmuratovtıń lirikası» atamasındaǵı kandidatlıq dissertacijalarındaǵı joqarıda atı kórsetilgen janrlar haqqındaǵı pikirlerine dóretiwshilik qatnas jasap yamasa básekege túsip, usı arqalı óz koncepciyasını rawajlandırǵanda monografiyanıń ilimiy salmaǵı jáne de artqan bolar edi.» degen pikir menen qatnasadı. Filologiya ilimleriniń kandidatu Janızaq Esenov ta usı monografiyalarǵa «Ádebiyattanıw» rubrikası astında «Poeziyamızdıń jańasha izertleniwi» (26.02.2005) atlı recenziası da joqarı baha bergen hám kemshiliklerde kórsetilgen. Recenziyanıń ishinen misal keltirsek, «Biraq avtor usı kitapta XIX ásirdegi qaraqalpaq lirikasını tek gána tórt shayır (Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq, Ótesh dóretiwshiligi) menen shekleniwi de jetkiliksiz hám orınsızlaw sıyaqlı. Belgili Gúlmurat shayır ayrım orınlarda atap ótilip, shıǵarmaları tallanbaydı, al onıń «Qayrawda jalǵız ǵaz» dóretpesi hesh bir lirikalıq qosıqtan kem emes. Omar, Qulmurat, Sıdıq h.t. basqalarda lirikanıń elewli úlgeri bar. Usılardı da qosıp tallaǵanda, bálkim, XIX ásir qaraqalpaq lirikasınıń ádebiy-estetikalıq, poetikalıq qásiyetleri taǵı da tolıǵıraq, anıǵıraq kóriner me edi?!», degen sın pikirleri menen qatnasadı. Usı sıyaqlı pikirlerdiń bolǵanı gazeta

oqıwshılarına hám ádebiyatshılardıǵa unamlı tásirin tiygizedi. Eki avtor da qánige bolǵanlıǵı sebepli, usınıs bere alǵan.

Gazetada ádebiyat máselesinde járiyalanǵan maqalalardıń hámmesi P.Nurjanov hám J.Esenovtıń stilde jazılǵan dep ayta almaymız. Ayrım maqalalarǵa kóz juwırtatuǵın bolsaq, maǵlıwmatlar menen sheklenip, óziniń usınıs hám pikirlerin kórsetpegen maqalalar da bar. Mısal keltiresek, B.Ábdireymovtıń «Izlenis» rubrikası astında «K.Mámbetovtıń ádebiy hám ilimiy dóretiwshiligi» (22.05.2010) atlı maqalası misal bola aladı. Avtor, K.Mámbetovtıń ómiri, basıp ótken jolları hám onıń ilimdegi jetiskenlikleri menen sheklengen. Bunday maqalalar gazeta oqıwshıların zeriktiredi hám málim dárejede óz oqıwshılarında joǵaltıwı múmkin. Avtor magistr bolǵanlıǵı sebepli tereń analizge hám sın beriwge ele de tájriybesi jetispegen bolsa kerek. Biraq magistrant Z.Allamuratovanıń «Ǵárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq poeziyası boyınsha bazı-bir pikirler» degen maqalasında (30.05.2005) óziniń salmaqlı pikirlerin jetkere alǵan. Magistrant Roza Bekniyazovanıń «Muhabbatım meniń» qosıǵın analizge tartqan.

«Ómir-okeandur, biz-eskeksiz qayıq,
Tolqınlar qushaǵında ketip baramız.
Baxtıımız biziń ada bolmas mol baylıq,
Keleshek ómirge tiykar salǵanbız.

Bul qatarlar dıqqatqa ılayıq. Óytkeni muhabbat bul insan júregindegi eń ullı tuyǵı. Ómirdi shegi joq okeanǵa megzetip, onda júzip baratırǵan muhabbat atlı kemedede bir birine talpınǵan júreklerdiń tolqınlar qushaǵında júziwi bul úlken bir baxıt. Qosıqta muhabbat kóktegi juldızǵa teńelip bárhama jarqırıp turıwı menen hár bir júrekte usı jariqtan nur taratıp, dúnyanı gózzallandıradı degen ideyanı alǵa súrmekshi boladı.». Magistrant ǵárezsizlik dáwirdegi novator shayırlardıń qosıqların talqıǵa tartıp, ilimde ózin kórsetpewge háreket etken. Jańa ilimge

bağdar alıp kiyatırğan magistrantlardıń maqalaları kóplep ushırasadı. T.Orınbaevtıń «I.Yusupovtıń 1950-jıllardaǵı sın maqalaları haqqında» (30.03.2006), İ.Allanbergenovanıń «Qıyas jıraw atqarǵan «Qırıq qız» dástanınıń qoljazbası haqqında geypara oylar» (18.04.2002), R.Dosımbetova «Edige» dástanınıń izertleniwiniń áhmiyetli máseleleri» (16.05.2002), hám basqa da maqalalar orın alǵan. Bul maqalalardı keyingi pragraflarda analizge tartıp ótemiz.

Joqarıda ilimpazlardıń monografiyalarına berilgen recenziyalardan tısqarı, hár bir jańadan shıqqan kórkem-ádebiyat boyınsha da pikirler berilip barıladı. Milliy ádebiyatımızdaǵı hár qıylı janrlardıń rawajlanıw baǵdarına, olardıń óz-ara tásirine hám kórkem izlenislerge de ózgerisler engizdi. Usı kóz qarastan hár qıylı janrlardıń rawajlanıw baǵdarların hám evolyuciyasın izeretlew ilimiy teoriyalıq juwmaqlar keltiriwmizge imkaniyatlar jaratadı. Usı sebepli kúndelikli baspasóz adamlar arasında zaman talabına say jámiyetlik pikirlerdiń oyanıwına, erkin pikirdiń qalıplesiwine, ulıwma gazeta oqıwshılarına unamlı tásir jasamaqta. Bunday jańalıqlardı hám olarǵa pikir beriw, hár bir gazetaniń dástúrine aylanǵan. Bul dástúr bir tárepten reklama qılıw menen birgelikte adamlardı kitap oqıwǵa da shaqıradı. Baspadan shıǵıp atırǵan kitaplardı ilimpazlardan basqa, jazıwshı-shayırlar da óziniń pikirleri menen qatnasıp turadı. Ózbekstan Respublikasına miyneti sińgen mádeniyat xızmetkeri, jazıwshı hám belgili jurnalist, bir neshe gúrrińlerdiń avtorı, Á.Atajanovtıń «Shayırdıń ekinshi ómiri-kitabı» (17.09.2011) atlı maqalasında shayır Aytmurat Ábdimuratovtıń «Báhár aqshamı» toplamına óziniń pikirlerin berip, onı eske túsiredi. A. Ábdimuratovtıń ózi dúnyadan ótken soń qosıqlar toplamı jáne jariq kóredi. Maqalanıń mazmunına toqtaytuǵın bolsaq, A.Ábdimuratovtıń qosıqları kúndelikli baspasóz betinde jariq kórip, zamanımızdıń aktual máselelerin súwretlewi menen ǵárezsizlik dáwirindegi kórkem sózimizde óziniń izin qaldırmaqta. A. Ábdimuratov qosıqlarındaǵı baslı tematika usı baǵdardaǵı joqarı adamgershilik, ádep-ikramlıq hám awıl xojalıǵındaǵı palız ónimlerindegi, máselelerin jırlaw bolıp tabıladı, onıń «Házireti diyxan» qosıq

toplami miynetkesh diyxanlardı súwretleydi. Juwmaqlawında «Shayır xalqı eki ómir súredi,-dep ayıladı. Onıń ekinshi ómiriniń maǵızlı mazmunın izinde miyras qalǵan miynetleri quraydı. Sol qosıqlar aqqaǵazdan kitap betine yoshıp kóship ótip, ekinshi ómiriniń baslanǵanı-shayırdıń ekinshi ómir súrgenine jatadı.» Avtor usınday mazmundaǵı pikirlerdi berip, shayırdıń ataq-abrayın kótermeleydi.

Jazıwshı-shayırlardıń baspadan shıqqan kitaplarına arnalǵan maqalalardı alıp qaraytuǵın bolsaq, P.Nurjanovtıń «Talantlı shayırdıń jańa toplamı» (31.03.2007) shayıır Jumaniyaz Óteniyazovtıń «Úmit shuǵlası» qosıqlar toplamına hám dóretiwshiligine arnalǵan. J.Esenovtıń «Ómir tolǵanısları» (14.04.2007) Qaraqalpaqstan Respublikasınıń ǵayratkeri, huqıqtanıw ilimleriniń doktorı, shayıır Saǵındıq Niyetullaevtıń «Ómir haqqında oylar» poeziyalıq toplamındaǵı qosıq qatarları tallanadı. A.Reymovtıń «Elza xanı» nıń sayaxatı» atlı maqalası (14.02.2009) Qaraqalpaqstan xalıq jazıwshısı, «Altın qálem» iyesi, filologiya ilimleriniń kandidatı Allanazar Ábdievtıń «Elza xanı» kitabına óz pikirlerin beredi. M.İzanovanıń «Kórkem ádebiyatqa arnalǵan miynet» (20.03.2010) jazıwshı hám ilimpaz Alpısbay Sultanovtıń «Kórkem ádebiyatta filosofiyalıq oy-pikir» atlı toplamına hám usı kitaptıń qansheli oqıwshılardıǵa qolaylıǵın sáwlelendiredi. Bul maqalalardıǵa unamlı pikirler hám maqtawlar ayılǵan. Jańadan shıqqan kitaplardıǵa óziniń sın pikirler bildirgen basqa da avtorlardıń maqalaların kóriwge boladı.

Baspadan shıǵıp atırǵan kitaplardıń hámmesi durıs berilgen dep ayta almaymız. Gazeta betlerindegi ayırım recenzıyalar, jarıqqa shıqqan kitaptı ótkir sın astına aladı. Álebbette bul unamlı jaǵday, eger ol haqıyqattan durıs jantassa. Sebebi qáte ketken kemshiliklerdi óz waqtında dúzep hám saplastırıp barılsa ádebiyatımızdıń jetiskenligi. Ádebiyatımızdaǵı qátelerge kóz jumıp qarasaq, xalqımızdıń kelesheğine kerı tásirin tiygizemiz. Usı pikirimizge mısal retinde, Turǵanbiyke Ábdireymovanıń «Tórt kitaptan bir kitap...» (31.01.2013) atlı

maqalasında, 2009-jılı Qaraqalpaqstan baspasınan shıqqan «Kazirgi qazaq tilin oqıtuda jańa texnologıyanıń tiimdiligi» metodikalıq qollanba haqqında sóz baradı. Avtor, Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituttıń qazaq tili hám ádebiyatı kafderasınıń úlken oqtıwshısı. Ol metodologiyalıq qollanba haqqında keskin pikirlerdi hám kóshirme ekenin, qaysı kitaplardan alǵanın, qaysı baspadan shıqqanı, neshinshi betlerden alıńanı derekler menen kórsetip beredi. Maqala ishinnen mısıl keltirsek, «Kórsetilgen mısallar tiykarında tórt kitaptan «shóplep terip» bir kitap jazǵan bul is háreketleri joqarı oqıw ornı oqtıwshısı degen ullı ataqa tuwrı keleme?» degen sorawdı ortaǵa taslaydı. Bunday mazmundaǵı háreketlerdi dúnya júzlik tilde plagiyat dep júritiledi. T.Ábdireymovanıń maqseti plagiyattı júzege shıǵarıp, hár bir kitap jazıwshısı bunday hárekettiń islemegeni maqul degen juwmaq shıǵaradı. Gazeta minber wazıypasın atqaratuǵını hám memizge belgili. T. Ábdireymovanıń maqalasına juwap retinde akademik Húsniddin Hámidovtıń «Ilimiy izertlew taqır jerde payda bolmaydı» (21.02.2013) atlı maqalasında óziniń pikirini berip ótedi. Avtor tájriyebeli hám belgili ilimpaz ilimiy jaqtan jantasadı. Onıń bildiriwinshe «Maqalada ayılǵan tórt kitaptan shóplep terip bir kitap jazdı degen pikir ári teoriyalıq, ári praktikalıq jaqtan nadurıs pikir. Óytkeni, bunda heshqanday kóshirmeshilik joq, al ilimiy miynetlerden teoriyalıq baǵdar tiykarında paydalanıw hárqanday ilim salasınıń rawajlanıwdaǵı belgili usıllardıń biri. Ilim joq jerden payda bolmaydı usı taraw boyınsha burın islengen jumıslardıń jetiskenliklerinen kelip shıǵıp, óziniń pikirini ortaǵa qoyıw arqalı rawajlanadı.» Haqıyqatanda akademiktiń bildirgen kórsetpeleri, jańa ilimge qádem basıp kiyatırǵanlar ushın teoriyalıq baǵdarlama bolıp esaplanadı. İlimpaz bul maqalanıń shıǵıw sebebin basqa másele ekenin túsindiridi, akademiktiń pikirinshe «T.Ábdireymova bunnan tórt jil burın shıǵıp ketken kitap haqqında tek búgin ángime qılıwı, onıń óziniń qanday da bir kónline alǵan namaqul niyetinen kelip shıqqan hám ózi bola almay, bola alǵanlardı kóre almawshılıq sıyaqlı».

Akademik bul pikiri menen adamgershilik pazıyletlerden shıǵıp ketpewdi usınıs etedi. Degen menen juwmaqtı, gazeta oqıwshılarınıń ózleri bir juwmaqtı shıǵaradı.

Endi kóshirilgen kitaptan tısqarı qáte maǵlıwmatlar menen shıǵıp atırǵan kitaplarda joq emes. Qáte kemshilikler menen jariqqa shıqqan kitaplardı, qánigeler sın pikirlerin keń jámiyetshilikke kórsetpekte. Sın publicistikalıq maqalalardı ǵalabaǵa járiyalaǵanı tuwrı, sebebi kitap oqıwshıları birdey dárejede túsiniwi yaki oǵan gúman menen qarap pikir júrite almaydı. Ásirese orta mekteptegi oqıwshılarǵa arnalǵan sabaqlıqlarda berilgen derekler natuwrı talıqlansa bunday jaǵdayda dárhál dúzetiliwi shárt. 2003-jılı 4-dekabr sanında «Qánigelerdi tayarlawdıń milliy baǵdarlaması»n izbe-iz turmısqa asırıw hám memizdiń wazıypamız» degen atamada K.Allambergenov, Á.Paxratdinov hám basqa da avtorlardıń maqalasında 2002-jılı shıqqan 9-klasslar ushın sabaqlıq «XX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatı» kitabındaǵı qáte kemshiliklerdi hám natuwrı shıǵarmalardı orın alǵanın bayan etedi. Maqala usı mazmunda sın astana alınadı. Bul maqalaǵa kitaptıń avtorı filologiya ilimleriniń kandidatu Z.Bekbergenovaniń «Sın ótirik emes, shın bolsın» (25.12.2003) juwap maqalası shıǵadı. Avtor, qánigelerdiń bergen sın pikirine qarsı óziniń tallawların tuwrı ekenin sıpatlap beredi. Maqaladan mısıl keltiretuǵın bolsaq, «Maqala avtorları sabaqlıqqa sın aytıwdan baslaydı hám aqırına deyin dawam etedi. Bir qatar bolsada unamlı sóz joq. Bunday sındı 20-30-jılları «toqpaq sın» deytuǵın edi. Maqala bastan-ayaq usı stilde jazılǵan.», avtor, qánigelerge qarata óziniń keskin pikirlerinen baslaydı. Maqalanıń mazmunınan kórinip turǵanday pikir talaslardıń jaqsı emesligin kórsetip turıptı. Kitapta qáte dep keltirilgen maǵlıwmatlarına Z.Bekbergenovaniń bergen pikirleri mınalardan ibarat, «Máselen, X.Axmetov 20-jılları sovet húkimetin kóz jumıp maqtaǵan shayır boldı. Sol sebepli onı waqtında «agitator» shayır dep atadı. Házir onıń atın ataw múmkin emes,-deydi maqala avtorları. 20-30-jılları agitator shayır bolmaǵan shayır barma? Bári de jańa zamanniń jırın jırladı, sonıń qosıǵın ayttı. Onda barlıq shayırlardıń

atın atamaw kerek. Maqala avtorları sabaqlıqtıń kemshiligin aytıw ornına sabaqlıqqa hesh qanday qatnası joq gáplerdi aytadı hám ol pikirleri de qáte». Búgingi kún teması, búgingi kún ádebiyat sın maqalaların jaratıwda qánigelerden ádebiyattı tereńnen biliw, sawatlılıqtı, haqıyqatlıq penen jantasıw talap etiledi. Gazetada waqtında kóterilip atırǵan máseleler ádebiyattıń jetiskenligi. Sın pikirlerdi beriw de ańsat is emes, onı kórip shıǵıw hám izlenisti talap etedi.

Juwmaqlap aytqanda, ádebiy sın maqalaların óz aldına alıp, recenzialıq pikirler jazıw, ádebiy jıldıń juwmaqlarında arawlı túrde talıqlaw hám ádebiyattanıw iliminde arawlı izertlewler alıp barıw qaraqalpaq ádebiyattanıw iliminiń rawajlanıwı ushın kóp nárselerdi beredi.

Ádebiyatımızdı bayıtıwda jáhán ádebiyatınıń ornı óz aldına. Jáhán ádebiyatın oqıw arqalı, oqıwshı sol el haqqında bay maǵlıwmatlarǵa iye boladı. Házirgi dáwirde dúnya júzi xalıqlarınıń ádebiyatı, mádeniyatı, tariyxı hám úrp-ádetleri menen dástúrlerin jaqqınnan úyreniw, ol xalıq penen jaqqınnan tanısıw hám sol arqalı xalıqlar doslıǵın bekkemlew, rawajlandırıwda kórkem awdarmanıń ornı ayrıqsha ekenligi hesh kimgesıw emes. Solay eken, basqa xalıq, millettiń ruwxıy baylıǵı bolǵan ájayıp shıǵarmaların ózlestiriw, onı awdarıw hám sol arqalı oqıwshınıń dúnya kóz-qarasın hár tárepleme keńeytiw, qalaberse, sol awdarılǵan shıǵarma esabınan ádebiyatımızdı bayıtıw búgingi kún talabına tolıǵı menen juwap beredi. K.Tashanovtıń «Kórkem awdarmanı rawajlandırıw jolında» (03.11.2001) atlı maqalasında I.Dilmanovtıń «Ádebiy awdarma hám ilimiy ózgeshelik» atamasındaǵı kitaptı sholıp ótedi. Bul kitapta rus xalqınıń belgili shıǵraması «Igor polki haqqında jılnama»nıń ózbek tilinde awdarmasın tallap sholıw qılınǵanlıǵı aytıladı. Awdarma boyınsha Q.Yusupov hám K.Saǵıydullaeva menen birgelikte «Awdarmashı, sınıshı hám belgili alım edi» (31.01.2015) maqalasında Á.Qojıqbaevtıń awdarmaları atap hás eske túsirip ótedi. 123 901

Búgingi künde ádebiyat maydanında awdarma máselesin Prezidentimiz de «Ózbekstan jazıwshılar awqamınıń jumısın bunnan bılay da jetilistiriw haqqında»

qararında da toqtalğan. «Dúnya ádebiyatınıń eń jaqsı úlgilerin ózbek tiline awdarıw hám basıp shıǵarıw, klassikalıq hám zamanagóy ádebiyatımızdıń eń tańlamalı úlgilerin shet tillerge awdarıw hám shet tillerde úgit-násiyatlaw sistemasın jaratıw» dep belgilep ótilgen.

«Ustaz jolı» gazetası ádebiyat boyınsha birneshe tematikada hám hár qıylı janrlarda reportaj, intervyu hám yubeley sánelerine arnalqan materiallar sáwlelendirmekte. Bul gazetaniń jurnalistleri de ádebiyat máselesinde ózleriniń materialları menen qatnashaqta. Jumısımızda usı gazetaniń jurnalistleriniń de maqalalarına dıqqat awdarsaq. «Oqıdıq, pikir aytamız» rubrikası astında jurnalist G.Tájedinovaniń «Zamanlardan sózlegen kitap» (17.02.2007) atlı sholıwı, jurnalist shıǵarmasında jazılǵan. G.Tájedinova jurnalist bolıwı menen birge qosıqta jazıp turadı hám sonıń menen qatar usı gazetaniń arnawlı xabarshısı lawazımında jumıs isleydi. Jańadan shıqqan kitaplarǵa óziniń pikirleri menen qatnasıp turadı. Ol Allambergen Dáwletmuratovtıń «Hár zamanǵa bir zaman» kitabı haqqında sóz baradı. Jurnalist birden kitaptıń mazmunınan baslamaydı, ol kitap qalay qolına túsip qalǵanın hám waqıyalar bılay baslaǵanın sóz etedi, «A.Dáwletmuratovtıń «Hár zamanǵa bir zaman» kitabın qolıma alǵanımda, men de oǵan uzaq tigildim. Báلكim, ústirtin kóz juwırıp ótkende de bolar edi. Lekin kitaptıń dáslepki betin ashqanda-aq oqıǵan sayın oy salatuǵın qatarlar adamdı eriksiz ózine tartadı». Jurnalisttiń sheberligi sonda, kitaptı oqıwshılardıǵa qızıqtırıp, ishindegi waqıyalardı tolıq juwmaqlamaydı. Kitaptıń qızıqlı qatarların oqıwshılardıǵa jumbaq formasında beredi, «Allataalanı hesh kórip bolmaydı dep juwmaq shıǵarmamız kerek. Alla hár kúni sayın, hár minut sayın, hár sekund sayın óziniń bar ekenligin eki túrli jol menen bildirip baradı... (127-bet). Bul qanday jol. Ol haqqında siz kitap penen jaqınnan tanıssańız anıq maǵlıwmatqa iye bolasız. Allataala adamǵa óziniń 99 sıpatın bergen degen pikirler de bar» dep

kitaptı sheber türde súwretlep, onı oqıwǵa qızıqtıradı. Bul maqalanı haqıyqıy jurnalistlik stilde jazılǵan hám gazeta tilinde berilgen.

Intervyu ǵalabaniń eń qızıǵıp oqıytuǵın janrı bolıp esaplanadı. Bul janr ádebiyattan ajıralıp turatuǵın janrlardıń biri esaplanadı. Intervyu janrında jazıwshı-shayırlar, ilimpazlar, qánigeler menen sáwbet alıp óz oqıwshılarınıń málim dárejede kewlinen shıqpaqta. Solardan, A.Ábdievtiń «Awılım»nan baslanǵan soqpaq (29.05.2005), B.Seytaevtiń «Besinshi awıldıń dúbiri» (04.07.2005), G.Tájetdiynovanıń «Shontıq shayır menen sáwbet» (28.03.2009), «Ustaz aytqan ángime» (21.09.2013) atlı intervvyuleri orın alǵan.

1.2. XX ásir hám ǵárezsizlik dáwiri ádebiyatı máselelerin sáwlelendirgen maqalalar

Qaraqalpaq poeziyası ǵárezsizlikke eriskennen sońǵı dáwirlerde de úlken tabıslarǵa eristi. Ásirese, 1990-jıllardan keyingi kúndelikli gazeta jurnal betlerinde járiyalanǵan júzlep, hátte mınlap poeziyalıq shıǵarmalardan tısqarı bir qansha toplamlar jarıq kórdi. Bul dáwirde burınnan qálem terbetip kiyatırǵan shayırlarımızdan I.Yusupov, K.Raxmanov, T.Qabulov, J.Izbasqanov, M.Jumanazarova, X.Dáwletnazarov, N.Tóreshova, B.Genjemuratov h.t. basqa shayırlarımızdıń dóretpeleri úzliksiz járiyalanıp bardı. Bulardıń qatarında poeziyamızdızǵa óz úlesleri menen endi tanılıp kiyatırǵan jazıwshı-shayırlarda kóp boldı.

Ǵárezsizlik jıllarında jazıwshı-shayırlarımız hár qıylı temalarda ózleriniń shıǵarmaların xalıqqa inam etti. Aldıńǵı húkimet sıyaqlı, joqarıdan tapsırma menen keletuǵın buwrıqlardıń kúni pitti. Jazıwshı-shayırlarımız xalıqtıń kewlinen shıǵatuǵın, tárbiyalı áhmiyetke iye, insan ushın kóplep shıǵarmalar dóretile

basladı. Ásirese gazetalarǵa Watan, muhabbat, tábiyat, insan sezimleri haqqında shıǵarmalar dóretiwge qálem iyelerine erik berile basladı. Bunday imkaniyattan qálem iyeleri únemli paydalanıp keldi. Burın gazeta betlerinde óz sáwlesin tapǵan temalardıń biri ana til máseleside itibarǵa alına basladı. Ana tilimiz haqqında ilimpazlar, jazıwshı-shayırlar, pedagoglar hám basqa da taraw wákilleri hár qıylı mazmunda ana tilimizdiń áhmiyetin kúndelikli baspasóz betlerinde sáwlelendirip bardı. Ilimpaz Á.Niyazovtıń «Ana tildiń milliylikti, milliy ideologiyanı, ádepiramlıqtı tárbiyalawdaǵı xızmeti» (19.07.2001) atlı maqalasında ana tildiń qanday qúdiretke hám onı taza saqlaw da nelerge itibar beriw kerekligin atap ótedi. Ana til arqalı jazıwshı-shayırlarımız tárbiya mektebin, milliy ideologiyanı, bul barada milliy ádebiyattıń ornın óz aldına qoyadı. Milliy ádebiyattıń aldında bir qansha miynetler qayta isleniw kerekligi sóz etilgen.

Ilimpaz Á.Niyazovtıń keltirgenindey, kórkem ádebiyattıń milliy adamlar sanansına sińdiriwde eń qúdiretli qural ekenligin búgingi kúnde de sezilmekte. Jazıwshı Abdulla Qahhardıń «Ádebiyat-atomnan kúshli» yaki Sholpannıń «Ádebiyat jasasa millette jasaydı» dep jazǵanında úlken haqıyqatlıq jatır. Búgingi millet sanasında milliy ideyanı sińdiriwde ádebiyattıń qúdiretinen paydalanıw dáwir talabı. Bul boyınsha filologiya ilimleriniń doktorı, professor, Kárimbay Qurambaevtıń «Kórkem ádebiyat-milliy ideyanıń deregi» (16.11.2000) atlı maqalası mısal bola aladı. Ilimpaz jetpis jil dawamında ádebiyatımızdıń basqasha kóz qarasta qálemkeshler ushın júdá awır bolǵanın bılay súwretleydi, «Ádebiyat jetpis jıldan artıq waqıt dawamında mine sol ideyalogiyayaǵa xızmet etip, onıń qursawında hám tásirinde boldı. Álbette, meniń bul pikirlerimnen burıńǵı sovet hákimiyatı jıllarında dóretilgen barlıq ádebiy shıǵarmalardı tek kommunistlik ideyalarǵa xızmet etken, milliy ideya milliy ideologiyadan pútkilley awlaq bolǵan degen juwmaq kelip shıqpawı tiyis» deydi. gárezsizlik jıllarındaǵı ádebiyattı tuwrı jollarǵa jollanǵanın maqtanış penen tilge aladı.

Házirgi ádebiyatımız da tema kútá kóp. Sonín áhmiyetli tárepi-hámme dóretiwshilik penen shuǵlanıwshılardıǵa jol ashıq. Avtor, sonday-aq ǵárezsizlik imkaniyatı berildi, ǵárezsizlik ádebiyatımızdı óz-ózinen ruwxıy bayıtıp jeberedi degen pikirden awlaq. Ol búgingi ádebiyattın mashqalaların da másele etip kóteredi: «Házirgi ádebiy jóneliste belgili dárejede zaman talabınan artta qalıwshılıq sezilmekte. Bul páseyiwdi ayırımlar jazıwshılardıń búgingi turmısta bolıp atırǵan jámiyetlik-ekonomikalıq tarawlardáǵı ózgerislerdi shıǵarmalar jazıwǵa talpınıp, mártlik ete almay, yaǵnıy, tema tańlay almay atırǵanlıqta, dep esaplasa ekinshi bir topar dóretiwshiler (bular kóbirek qálemkeshlerdiń ózleri) jazǵan kitabın baspadan shıǵarıw mashqalaların sebebshi etip kórsetedi.», dep táriypleydi. ǵárezsizlik dáwirinde milliy ádebiyatımızǵa sın pikir bildirgen jáne bir maqalanı mısál qılsaq, magistrant, I.Jaqsimovtıń «Haqıyqatlıq ólshemleri» atlı maqalası da ilimpaz Kárimbay Qurbanbaevtıń keltirgen maqalası sıyaqlı birinshi gezekte ruwxıylıǵımızdı bayıtıwda ádebiyattın áhmiyeti oǵada zárúr ekenin atap ótedi. Magistrant maqalasınıń ishinde akademik J.Bazarbaevtıń «Qaraqalpaq ádebiyatınıń tariyxı qayta jazılıwı zárúr» atamasındaǵı maqalada kótergen mashqalanı mısál etip aladı hám analizge tartıp ótedi.

Sonín menen qatar qaraqalpaq roman hám poeziyasında zaman talabına say shıǵarmalar, jańa shayırlardıń da sanı artıp bardı. Ǵárezsizlik nápesi shayırlardı ilhamlandırmaı qoymadı, olardıǵa jańa ideyalar kelip ádebiyatımızdı toltırıp bardı. Máselen, Q.Járimbetov «Kóterińki ruwx poeziyası» (11.10.2001) «Jiyenbay Izbasqanovtıń basqa shayırlardan ózgeshelinip turatuǵın tárepleriniń biri onıń peyzaj lirikasında kórinedi. Durıs, ana-tábiyattı basqa shayırlar da jırlap atır. Biraq, olardıń ayırımlarınıń ana-tábiyattı, oǵan bolǵan muhabbatı shawqım menen qıyqıw salıp jıralaǵanın kórip, bas shayqawǵa tuwra keledi. Jiyenbaydıń lirikasında tábiyat kórnisleri, jıldıń tórt paslı ráńbá-ráń boyawlar menen sızǵan súwrettey bolıp qubılıp jilwalanıp turadı». J.Izbasqanovtıń dóretpeleri-kórkemliktiń joqarı

talaplarına juwap beretuǵın shıǵarmalar. Olarda Watan hám zaman ruwxında berilgen, adamǵa saǵınısh, kúynish sezimleri, tatlı kónil keshirmeleri orın alǵan. Onıń lirikası forması jaǵınan puqta islengen, oqıwshınıń jan sezimin qozǵaytuǵın shayır. J.Izbasqanov haqqında sınshı P.Nurjanovtıń «Lirika-meniń ómirim pútin barlıǵım!» atlı (12.10.2000) maqalasında shayırdıń bir qatar qosıqları tallanǵan.

Búgingi kúnniń qaraqalpaq poeziyasında kúshli sezimtalıqqa, tereń filosofiyalıqqa hám ruwxıy baylıqqa iye shayır, Baxtiyar Genjemuratovtıń ornı óz aldına. Ol basqa qálem iyelerinen ajıralıp turıwı qosıq penen birge ilimiy dóretpeleri menen de ádebiyat maydanında óz salmaǵı bar. Onıń poeziyasında watanǵa bolǵan súyiwshilik hám mártlikke tolı sezimler jámlengen. Shayır B.Genjemurtovtıń qosıqları Respublikamızdıń «Erkin Qaraqalpaqstan», «Qaraqalpaqstan jasları», «Qaraqalpaq ádebiyatı», «Qoraqalpoǵiston tongi» gazetalarında ilipazlar, jazıwshı-shayırlar tárepinen sholıw hám recenziyalar berilip barıladı. Filologiya ilimleriniń kandidatu Qonısbay Yusupovtıń «Milliy ideyaǵa tolı poeziya» atlı (13.09.2013) maqalası misal bola aladı. Maqalada B.Genjemuratovtıń 2012-jılı shıqqan «Saylandı shıǵarmalar» toplamı haqqında sóz etedi. «Saylandı shıǵarmaları» toplamnıń mazmunı hám kompoziciyalıq qurlısı on úsh bólimge ajıratılıp, bir neshe tematikalıq baǵdarda berilgen. Hár bir bólimdegi berilgen poeziyalıq dúrkinler mazmunı hám ideyalıq tematikalıq jaqtan bir-biri menen baylanıslı tereń ideyaǵa qurılıp, shayır dóretywshiliginiń evolyuciyalıq ósiwshilik jolların hám talantın ańlatıp turǵanday seziledi.» dep shayırdıń qosıqların da tallaw menen kórsetip beredi.

Ǵárezsizlik jılları, á sirese 2000-jılları shayır Saǵındıq Niyetullaev ónimli miynet etti, kóplegen qosıqlar, toplamlar jazdı hám baspadan shıǵardı. Máselen, onıń «Elimay», «Watanım, sen janımnıń ishindeseń», «Jaqsı tilek», «Qádiriń de, qımbatıń da óz elińde» h.b. da toplamlarında ǵárezsizlik, jańa zaman, ana Watan, tuwılǵan jer, tuwılǵan el, azamatlıq, mártlik hám basqa da temalar úlken

kóterińkilik sezimleri menen jırlanadı. S.Nietullaevtıń usınday tematıalıq ózgesheliklerin ilimpaz, J.Esenovtıń «Kórkem ádebiyat hám ilim» rubrikası astında, «Shıńlangan shayırdıń estetikası» (21.02.2013) degen maqalasında shayırdıń qosıq qatarları menen baslaydı. Qosıqların tallaw menen kórsetip beredi. Shayırdıń mına qosıq qatarların bılay táriypleydi:

«Adamzattıń ómiri
Táğdir menen sırlıǵan,
Bası onıń ólgenshe,
Tawǵa, tasqa urılǵan.
Dúnya qızıq eken-ǵoy,
Bazı birewdiń baxtı,
Qarap tursam birewdiń,
Qayǵısına qurılǵan...

Qarańız, xalqımızdın bay hám danıshpanlıq oy-pikirlerinde, milliy folklorımızda, birew ólmeı, birewge tirishilik joq degen naqıl-maqallar bar. Shayırdıń joqarıdaǵı pikirleri usınday xalıq danalıǵınıń tereń hinjiw-marjanlarına qurılǵanlıǵı múmkin, ironiyası, targizmi menen de biziń tutas estetikalıq talǵamımızǵa sáykes keledi.» Avtor shayırdıń basqa da temalardıǵı qosıqların analizge tartadı. Máselen, ǵárezsizlik, jańa zaman, ana Watan, tuwılǵan jer, tuwılǵan el, azamatlıq, mártlik hám basqa da temalar úlken kóterińkilik sezimleri menen jırlanǵanın atap ótedi.

Sınshı Perdebay Nurjanovtıń «Shaxamannan shıqqan shayı» (28.12.2013) bul maqalada pedagog hám shayır Túrkmembay Jiymuratovtıń yubeleyine baǵıshlangan. «Dáwir talabına say lirika» (19.10.2013) atlı maqalası shayır Keńesbay Kárimovtıń qosıqların tallap ótedi. «Shayırdıń «Ata mákan» atlı qosıǵında bolsa lirikalıq qaharmannıń tuwǵan jerge degen súyispenshiligi sulıw súwretler menen bezelgen kartinalarǵa tragediyalıq boyawlar súrtip beriliw arqalı

súwretlenedi». Juwmaqlap aytqanda, K.Kárimovtıń lirikalıq shıǵarmaları XX ásirdiń sońǵı sheregindegi milliy poeziyamızda belgili orın iyeleydi hám qaraqalpaq poeziyasına qanshelli dárejede úles qosqanın kórsetip beredi.

2000-2015-jılları aralıǵında baspasóz betlerinde kózge túsken shayırlardıń biri Orazbay Sátbaev. Onıń joqarı stil shayırına iye bolıp jetiliskeni hár bir oqıwshılar tárepinen súyip oqılmaqda. Ol sezimlerin hám pikirlerin jaǵımlı lirizm menen jetkerip bere alıw uqıbına iye. O.Sátbaev shayır ózinshe baǵdarǵa iye shayır bolıw ushın eń dáslep shayırlıq sheberlikti jetik meńgergen. Shayırdıń dóretpelerine ilimpazlardan tısqarı shayırlarda sım pikirler berip, maqalalar jazıp turdı. H.Ayımbetov óziniń qálemles kásiplesi hám shákirti belgili shayır Orazbay Sátbaevtıń qosıqları haqqında «Pikir» rubrikası astında, «Tulpar shayır» (13.09.2013) degen maqala járiyaladı. Avtor óziniń shákirtin maqtanış penen tilge aladı. «Orazbay tábiyat lirikasında da, Watan súyiwshilik baǵdarında da, awızeki ádebiyat úlgisinde de naǵısın keltirip jaza aladı. Mısalı, «Gúbelek» qosıǵında jeńil párwazlı janzattıń insanıylıǵın kóremiz. Negizinde, gúbelek shayır usap ketken emes, al shayır gúbelekke usas ırǵaqlardı, biyházar pikirlerdi biziń esimizge salıp turadı.» Maqala juwmaǵında shayır haqqında ele de kóbirek jazıwdı ilimpazlarǵa usınıs etedi.

Qaraqalpaq poeziyasında muhabbat teması boyınsha jazılǵan qosıqlardı tallaw basqa da sınıshılardıń maqalalarında ushırasadı. Shayır Xalila Dáwletnazarov muhabbat hám jaslıq jırshısı retinde tanılǵanı málim. Onıń kóp ǵana muhabbat temasındaǵı qosıqlarına kompozitorlarımız tárepinen jaǵımlı namalar jazılǵan hám olar belgili artistlerimiz tárepinen saxnalarda atqarılıp kelmekte. Shayırdıń usınday ózgesheliklerin hám jetiskenliklerin Ayshagúl Kemalovanıń «Shayır lirikasınıń kórkemligi» dep atalǵan maqalasında (05.11.2011) tallawlar tiykarında atap ótedi. «Qáteńizdi kóme almas dáwir shańları, Qara túnde tınshıǵar árman tańları, Jılan bolıp jáhannen gezgey janlarıń, Bir almanı bólisiip jegen Alpıs biy. Qosıq tariyxta

jiberilgen qáte-kemshiliklerge kúyinish, ótken tariyxa názer salıwdı sáwlelendiredi». Qosıqta usınday shaqırıqlarǵa negizlengen lirik qaharman barqulla ózin-ózi sınay biletuǵın, óz qátelerin moyınlap, hátteki ózine-ózi uqsası kelmeytuǵın, júregi mudamı el, xalıq, Watan, dep soqqan oǵada mehirlı hám insaplı sezimlerdiń iyesi erkinlikke, ǵárezsiz oylarǵa shúmiwge qushtar adamlar bolıp, kóz aldımızga elesleydi. Sınshılardıń shayır lirikasına bergen bunday bahası menen tolıq kelisiwge boladı.

«Ustaz jolı» gazetası sonday-aq gúrriń-povest, roman boyınsha sáwlelengen maqalalar da orın alǵan. P.Nurjanov hám G.Dosjanova menen birgelikte «Sh.Seytovtıń «Xalqabad» dóretpesin izertlew máseleleri» atlı (28.11.2002) maqalasında romanniń kórkemlew qurallarına hám basqa jazıwshılarda ushıraspaytuǵın kompoziciyalıq qurılıslarındaǵı waqıyalardı bayanlap beredi. «Bul jerde biz kórkem shıǵarmanı bahalawda milliy estetikalıq oydıń burınǵı qatıp qalǵan stereotiplerden, dogmalardan qutıla almay atırǵanlıǵın atap ótkimiz keledi. Bul bárinen de burın kórkem shıǵarmaǵa jámiyetlik qublıs sıpatında qaralıp, al onıń estetikalıq tábiyatınıń ózinsheligin esapqa almaǵanlıqta kórinedi.» Kórinip turǵanıday sınshılardıń tallawları ádebiy-teoriyalıq bilimler hám tekstlik analizler tiykarında ámelge asırılǵan, waqıyalardaǵı shınlıqtı, oy-pikirlerdi anıqlawǵa háreket etken. Usı mazmunda Q.Yusupov hám G.Seytovalardıń «Ádebiy sın» rubrikası astında «K.Mámbetovtıń «Türkistan» romanında sheberlik máselesi» atlı (30.04.2005) maqalası jariq kórgen. Maqalada shıǵarmanıń ulıwma jazılıw usılında tariyxıy hújjetlik, tariyxıy kórkem publicistikalıq bayanlaw da óz ornın tapqan. Maqala, jazıwshınıń kórkem fantaziyasınıń tapqırılıǵın, qaharman obrazların dóretiwdegi sheberligin anıq hám túsiniqli etip oqıwshılardı jetkere alǵan. «Dóretpе óziniń tek ǵana ideyalıq-tematikalıq baǵdarı, materiallıq obiektleriniń jańalıǵı menen emes, syujetlik-kompoziciyalıq qurılısınıń jaqınshılıǵı, zamanagóyligi menen tariyxıy shınlıqtı ádebiy obrazlar menen naǵız bir tutas

kórkem ádebiy dóretpеge aylandırıwdaǵı asqan sheberligi menen, tariyxıy sharayat qaharmanlar minez-qulqın sáwlelendiriwdiń bir neshe usılların ornlı qollanıp isletiwdegi tapqırılıǵı menen de ayrıqsha kózge túsedi». Maqala avtorları, romannıń hár tárepleme úyrengenligi, waqıyalar tariyx penen salıstırılıp tallanǵan. Avtor ózi professor-oqıtıwshı bolǵanlıǵı sebepli, gazeta oqıwshılarına túsiniikli tilde jetkere alǵan. Kópshilik maqalalardı analizlep qaraǵanıımızda, tema tańlawında, gazetaǵa maslastırıp da, oqıwshılardıǵa sheberlik penen jetkeriw de, professor-oqıtıwshılardıń tájriybesi basımıraq. Professor Kárimbay Qurambaevtıń «Dramatik voqealarga qurılǵan romanlar» atlı (01.02.2014) maqalası da birden roman waqıyaların tallawdan baslamaydı. Studentlerdiń arasında proza boyınsha tartıslı másele kelip shıǵadı. Tartıslı máseleńiń teması Bahadır Xudaybergenovtıń romanları edi. Professor bul romandı oqımaǵanlıǵın ashıq-aydın keltirgen. Usı tartıslı máseleden keyin B.Xudaybergenovtıń romanların oqıp, sheber jazıwshı ekenin atap ótedi. «Avtordıń «Oy nurları sunmaydı», «Lafz», «Qoynimdagı qotil» romanları waqıyalardıń keskinligi hám qızıqlı, qıyın táǵdirli insanlar dramatik waqıyalar ishinde súwretlengen, ásirese, kitapqumardı shıǵarma syujetine, obrazlarǵa biyparıq bolmıstan, ómirge jalǵastırıwdıń jaqsı usılın, yaǵnıy dedektiv, fantastikalıq janrın qollaǵanı romanlardıń oqıytuǵınlıǵın támiynlegen faktorlardan biri ekenine isenim boldım.» Bul pikirler búgingi prozamızdaǵı dıqqatqa ılayıq áhmiyetke iye.

Proza boyınsha joqarıda birqansha jetiskenliklerdi berip óttik. Qaraqalpaq ádebiyatında qaysı janr bolmasın derlik hámme janrda qalim terbetkenlerdiń shıǵarmaların talqıǵa aldıq. Jumıs bar jerde kemshilik te bar degendey, qaraqalpaq ádebiyatındaǵı prozalardıń búgingi jaǵdayın sın astına aladı. Qaraqalpaq ádebiyatı shıǵarmalarına kritikalıq baha beriw qanıgelerdiń pikirlerinen bilsek boladı. Filologiya ilimleriniń kandidatu Húrliman Ótemuratovanıń «Usınıs, pikir» rubrikası astında, «XX ásirdegi qaraqalpaq romanı» sholıwında (06.01.2000) proza

janrındaǵı problemanı kóterip shıǵadı. Avtor roman boyınsha ilimpazlardı da ótkir sın astına aladı. «Gey bir ózin sınshı sanaǵan, ilim menen shuǵlanıwǵa tilek bildirgen qálemkeshlerge roman haqqında arnawlı ilimiy jumıs júrgizgendi usınıs etkende, dárhál bas tartadı, romanlardıń oqıwdıń ózine kóp waqıt talap etetuǵınlıǵın, keyingi waqıtları olar az jazılıp atırǵanlıǵın siltaw etedi.» Házirgi waqıtta roman boyınsha ilimpazlar ilimiy jaqtan túyirli pikirler bildirilmey atırǵanlıǵın bayan etedi. «Roman haqqında ilimiy pikirler az emes. Biraq házirgi waqıtta romandıń izertleniwi kerek máseleler kútá kóp. Ilimiy miynetlerdiń kópshiliginde «Kompoziciya sheber qurılǵan jıynaqlı» eski pikir beriledi. Negizinde, hár bir romandıń ózgeshe qurlısqa iye ekenligi belgili. Bir jazıwshı romanıǵa legendanı kirgizse, ekinshisi tolǵawdı, úshinshisi qosıqtı kirgizedi». Roman boyınsha ilimpazlarǵa kórsetpe berip ótkendi maqul kórgen hám máseleni ashıq aydın ortaǵa taslaydı. Kemshiliklerdi aytqan unamlı halat. Avtordıń keltirgenindey ilimpazlar tárepinen sın pikirler berilmese, ilimiy-teoriyalıq jaqtan jantaspasa, keleshekтеgi ádebiyatımız hám jámiyetimiz úlken daǵdarısqa ushıraydı.

Ǵárezsizlik dáwirinde kóplegen gúrrińler menen qatar kólemli roman janrı da rawajlandı. Máselen, A.Ábdievtiń "Jin-jıpırlar uyası", Q.Mátmuratovtiń «Terbenbes», M.Nızanovtiń «Dushpan», «Aqıret uyqısı», «Hawa kemesindegi eki adam» (2014), K.Kárimovtiń «Aǵabiy», «Ullı dásht bórileri» (2014) h.b. da romanlar payda boldı. Olar oqıwshılar jámiyetshiligine jetip bardı hám jıllı qabıllandı. Biraq, «Ustaz jolı» gazetasında izertlew alıp barǵanımızda usı romanlarǵa sın pikirler, oqıwshılar pikirleri, recenziyalar sáwlelenbegen. Bul romanlar boyınsha «Ámiwdárya», «Erkin Qaraqalpaqstan», «Qaraqalpaqstan jasları», «Qaraqalpaq ádebiyatı», jurnal-gazetalarında alımlar hám jazıwshı-shayırlar tárepinen hár túrдеgi janrlarda materiallar sáwlelengen.

«Ustaz jolı» gazetası ádebiyat máselesindegi, «Ádebiyatlar doslıǵı-xalıqlar doslıǵı» rubrikasında oqıwshılar kewlinen shıqpaqta. Bul rubrika astında ózbek,

türkmen, qazaq, qırǵız, rus hám basqa da xalıqlardıń ádebiyatshıları haqqında materiallar berilip barıladı. Máselen, P.Nurjanovtıń «Ádebiy doslıq tamırları haqqında oylasıq...» (10.01.2009) atlı maqalasına qısqasha toqtaytuǵın bolsaq, türkmen shayırı Maqtımqulınıń Ashxabad qalasında 275 jıllıq torqalı toyında Qaraqalpaqstannan da alımlar qatnasıp, bayanatlar islengenini hám qaraqalpaq-türkmen ádebiyatlanınıń baylanısın kórsetip berip házirgi ádebiyattanıw iliminiń teoriyalıq jaqtan rawajlanıwın ayrıqsha ekenin atap ótedi. Japaq Shamuratovtıń «Danışpan jazıwshı» atlı (26.11.2009) maqala qazaq xalqınıń jazıwshısı Muxtar Áwezov haqqında. A.Sultanovtıń «Sh.Aytmatov hám T.Qayıpbergenov povestleriniń poetikalıq tipologiyası» (05.11.2005), A.Baltamuratovtıń «Maqtımqulı shayıır dóretiwshiligi haqqında ne bilemiz...?» (24.02.2007), R.Ibragimovanıń «O'zbek-qaraqalpoq, adabiy-tanqidiy tafakkuri taraqqiyoti» (24.02.2007), U.Pirjanovtıń «Sergey Eseniniń sırlı ólimi» (20.01.2007) atlı maqalalar hár qıylı janrlar da berilip barılmaqda.

1.3. Jazıwshılardıń, ádebiyatshı-ilimpazlardıń yubileylere arnalǵan maqalalar

«Ustaz jolı» gazetası basqa gazetalar sıyaqlı yubileyge arnalǵan hár qıylı atamadaǵı rubrikalar orın alǵan. Solardan máwsimli rubrikalarǵa, hár bir qaharmannıń yubiley sánesi kiredi, turaqlı rubrikalar oǵan, «Ádebiyattanıw», «Ilimiy izlenis», «Pikir», «Talqı», «Kitap jańalıǵı», «Yadnama», «Múnásibet» h.b.da rubrikalarǵa ádebiyat haqqındaǵı jańalayıqlar berilip barıladı. Ádebiyat máseleleri boyınsha járiyalanǵan maqalalardıń salmaqlı bir bólegin jazıwshılardıń, shayırlardıń, ádebiyatshı-ilimpazlardıń, folklorshı alımlardıń yubiley sánelerine baǵıshlangan materiallar quraydı. Olardan klassik shayırlarımız Ájiniyazdıń, Berdaqtıń hám basqa da ádebiyatshılardıń qırq, eliw, alpıs, jetpis, seksen jıllıǵına

baylanisli yubiley sanelerine bag'ishlangan har qiyli janrdagi koplegen maqalalardi korsetiwge boladi. Olardan ayrimlarning aldinqi bolimlerde tallap ottik.

Qaraqalpaqstanda oz xalqi, oz milleti ushin tariyxiiy tulgalardin biri N.Dawqaraev bolip esaplanadi. Qaraqalpaqstanda filologiya ilimlerini tiykarin saliwshi ulli alim, kornekli jaziwshi. N.Dawqaraev 30-jillardin ozinde-aq tez waqittin ishinde awqamdag'i belgili tyurkologlardin qatarinan orin aldi. Qaraqalpaq adebiyatın bay ekenin basqa xalıqlarğa kórsete aldi. Onin qaraqalpaq adebiyatına islegen xızmetleri búgingi qaraqalpaq adebiyatı ilimini qazıgın qalap berdi. N.Dawqaraevtin yubeleyi Respublikamızda keń nıshanlanadi. Usı múnásibetke baylanisli Á.Paxratdinovtin «Xalıq aralıq taypadağı ilimpaz» atlı (12.11.2005) maqalası jariq kórgen. Bunda ilimpazdin ómir jolına hám onin ilimiy dóretiwshilik jolarında kórsetken xızmetleri boyınsha mağlıwmat bergen. 100 jılıq konferenciya ilimpaz haqqında jańadan qanday mağlıwmatlar aytilganın da keltirgen. Usı yubilyardin 100 jılıgına arnap ilimpaz Q.Bayniyazovtin «Nájim ağanın názeri túsken edi...» atlı (26.02.2005) essesi sawlelengen. Avtor yubilyar haqqında bir neshe mağlıwlar bergen. Yubilyardin júz jılıgına arnap ilimpaz, M.Qalenderovtin «Tilimizdin de jan ashırı edi» (09.04.2005) maqalasında N.Dawqaraev tek qaraqalpaq adebiyatın bayıtıp qoymastan, qaraqalpaq tili ushin da xızmetler islegeni usı maqaladan bilsek boladi. «Sunday-aq, N.Dawqaraevtin basshılıgında K.Ubaydullaev hám Q.Ayimbetovlar menen birge «Qaraqalpaq adebiy tilinin orfografiyası» degen atamadağı kitapshası 1938-jılı Tórtkúl qalasında baspadan shıgarılğan. Bul miynette olar xalıqtin sóylew tili menen jazılıw qağıydaları haqqında ilimiy teoriyalıq máselelerinde múmkin bolgansha jol-jobalar kórsetip bere alğan.» Qaraqalpaq tiline hám kórkem adebiyat tiline belgili úles bolıp qosıldı.

Filologiya ilimlerini doktorı, professor, Ózbekstan Ilimler akademiyasının akademigi, Beruniy atındağı Mámleketlik sıylıqtın iyesi, belgili adebiyatshı-

ilimpaz Marat Nurmammedov (1930-1986) qaraqalpaq ádebiyatınıń jan-kúyer izertlewshisi boldı. Bayanatshılar M.Nurmammedovtıń ómir jolı, ilimiy xızmetleri, ilimiy miynetleri tuwralı keń túrde aytıp berdi. Usı jılı belgili ádebiyatshınıń yubileyi húrmetine respublika baspasóz organlarında bir qatar maqalalar járiyalandı, telekórsetiwlerde, radioessittiriwlerde qánigelerdiń hám yubilyardıń zamanlaslarınıń shıǵıp sóylewleri boldı. Ilimpalardan J.Esenovtıń «M.Nurmuxamedov 70 jasta» degen rubrika astında «El súyer azamat edi» degen maqalası «Ustaz jolı» gazetasında basıldı (20.04.2000). Maqala diolog formasında ápiwayı tilde jazıladı. Respublikamızǵa belgili mádeniyat xızmetkeri M.Nurmuxamedovtıń qızı Marinika Babanazarova menen sáwbet alıp baradı. Bul sáwbette sorawlardıń basımı akademiktiń shańaraǵına baylanıslı. Akademiktiń dóretiwshiligi haqqında Marinika Babanazarovanıń juwap bere almawı tábiy hal. M. Babanazarova tek akademiktiń, kitapxanaları hám kúndeligi, ilimge baylanıslı xatlardıń kelgeniligi boyınsha maǵlıwmat beredi.

Usınday belgili ilimpaz hám jazıwshı, ilim xızmetkeri Kamal Mámбетovtıń da qaraqalpaq ádebiyatında ornı ayrıqsha. Ol (1940-2001)-belgili qaraqalpaq jazıwshısı, filolog-ilimpaz, filiologiya ilimleriniń doktorı, professor, Berdaq atındaǵı sıylıqtıń iyesi, Qaraqalpaqstan Respublikasına xızmet kórsetken ilim ǵayratkeri, súyikli ustaz. Onıń dóretiwshilik xızmetiniń kólemi kútá keń, izertlew miynetleri kóp sanlı. K.Mámбетov bir neshe povestlerdiń, romanlardıń avtorı. Onıń «Moskvalı qız», «Imtixan» povestleri uzaq jıllar oqıwshılardıń esinde qaldı. «Bozataw», «Hújdan», «Posqan el», «Türkistan» romanları ádebiyatımızǵa qosılǵan salmaqlı úles boldı. Olardan «Posqan el» roman-dilogiyası kitap oqıwshılardıń tereń húrmetine miyassar boldı hám Berdaq atındaǵı Respublikalıq sıylıqtı aldı. Onıń ilim izertlew xızmetiniń shegerası keń, tematikası kóp túrli. R.Begjanovanıń «Máńgi qálbimdesiz-áziz ustazım» atlı (09.05.2009) maqalasında hám G.Jaqsimovanıń «Jaqsılıqqa talpındırǵan ustazım» atlı (13.08.2011) maqalalarda ustazınan alǵan biybaha baylıqlardı súwretlep beredi. Ilimpaz

J.Esenovtín «Kóp qırlı talant iyesi edi» atlı (07.05.2011) essesinde ilimpazdın ilimiy hám kórkem shıǵarmaları haqqındaǵı maǵlıwmatlardı analizlep ótedi.

Sońǵı jılları házirgi zaman qaraqalpaq ádebiyatınıń eki ullı bay teregi Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan xalıq shayı, Ózbekstan Qaharmanı I.Yusupov hám Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan xalıq jazıwshısı, Ózbekstan Qaharmanı T.Qayıpbergenovtın hár jılı aprel, may aylarında esteligin yadqa alıw, qábirlerin zıyaratlaw hám olardıń dóretiwshiligi boyınsha ilimiy-ámeliy konferenciyanıń, kitap oqıwshılar ánjumanların ótkeriw úrdis bolıp kiyatır. Usı kunleri telekórsetiwlerde olardıń esteligine arnalǵan shıǵıp sóylewler alıp barıladı, baspasózde hár qıylı maqalalar, eske túsiriwler járiyalanadı. Mine, usınday eske túsiriw maqalaların belgili alımlar, ilimpazlar, jazıwshılar, shayırlar, publicistler hám basqa da taraw xızmetkerlerdın materialları sáwlelenip bardı.

Ilimpaz T.Mámбетniyazovtın «I. Yusupovtın 70 jıllıǵı aldınan» rubrikası astında, «Poeziyamızdın jariq juldızı» (16.03.2000) Avtor lirik shayı ekenin hám onıń shıǵramaların atamalarına toqtap ótedi. Lirika boyınsha ádebiyatshılardıń tartıslı pikirlerinde berip ótedi. «Álbette ayrım ádebiyatshılar lirikada syujet bolmaydı dep jazıp ta júrdi, men buǵan áwelden qarsıman. Lirikalıq syujet, bul epikalıq syujet emes, onıń ekewiniń parqın túsiniw kerek. Onıń taǵı bir ózgesheligi onda waqıyanı bayanlawdan kóre súwretlewshilik, konkretlik basım keledi. Bul onıń qosıqların taǵı da ıqshamlastıradı, oydı tereńlestiredi», dep janrlardıń teoriyasına da anıqlama kiritedi. Shayırdın qosıqlarınıń mazmunların ashıp bergen anıqlamasına jáne bir mısıl keltirsek, «Qaraqalpaqtı kóp maqtama kózinshe» qosıǵın oqıp otırıp, xalqınıń jaydarı ashıq minezin hám sol xalıqqa tán bolǵan xarakterli belgilerdi sezeseń hám maqtanısh eteseń. Qaraqalpaq xalqına tán bunday kórkem obrazdı hesh kim dórete alǵan joq». Qosıqqa avtor minday pikirde baha beredi: «Bir waqıtları aqıl-násiyat qosıqların jazǵan shayırladı ayıplap, bizde didaktikalıq lirikanıń ómiri tawsıldı de aytıp ta, jazıp ta júrdi.» Maqala avtorı ilimpaz bolǵan soń, kóplegen tartıslı máselelerdi qozǵap ótedi. I.Yusupov kúnleri

ótkeriw múnásibeti arnap, J.Esenovtıń «...Kerek bolıp tursań oǵada» atlı (02.05.2015) maqalası shayırdıń arnaw lirikasınıń tartımlıǵına, formasınıń ráńbá-ráńligin tallap ótedi.

XX ásir qaraqalpaq ádebiyatınıń bay teregi esaplanǵan jazıwshı, Tólepbergen Qayıpbergenovqa arnalǵan yubiley, úlken ruwxta ótkeni baspasóz betlerindegi materiallardan bilsek boladı. G.Tájedtinovanıń «Tań juldızınday jarasıq» atlı (15.05.2014) maqalasında T.Qayıpbergenov XXI ásirge kelip, qaraqalpaq ádebiyatına úlken qosqanlıǵın sóz etedi. Onıń prozalarınan «Qaraqalpaqpan», «Táwekelshimen» kitaplarınıń joqarı sapada shıqqanın maqtanış penen tilge aladı. Kitaptıń birinshi bólimi «Jol-jónekey ushırasqanlardıń házirshe tek 999 sorawına juwaplar» anıqlıq berip, kitaptıń mazmunın túsindirip beredi. Maqalada T.Qayıpbergenovtıń kitapların qaraqalpaq ádebiyatına qanshelli dárejede úles qosqanın kórsetip beredi. Tilewbergen Qayıpbergenovtıń seksen jıllıq yubileyine arnap P.Nurjanovtıń «Watan qádirin qásterlewshi shıǵarmalar» maqalası (25.04.2009) da jazıwshınıń romanları sózge alınadı.

Professor, Yu.Paxratdinovtıń «Dáwirdiń ullı adamı edi» atlı (14.01.2006) maqalası Bekjan shayırdıń 150 jıllıǵına arnalǵan. Maqalada Bekjan shayırdıń dóretiwshiligi haqqında tanıstırıp ótedi. Shayırdıń awır turmısta jasaǵanı hám kúnlikshi bolıp, basqa jurtlardan kún keshirgenligi sóz etiledi. Máselen, «... joqshılıqtıń sebebinen kisi esiginde kúnlikshilik etip, hátteki Gúrlen, Shabbaz jaqlarǵa barıp ta xızmet islegen», bunnan kórinip turıptı, sol dáwirde de xalqımızdıń jat jurtlarda kúnlikshilik ushın talap etkenligi. Shayırdıń turmıstıń qıstawlısınada qaramay shayırsılıǵın dawam etkenin maqala ishinde bilsek boladı. «Bekjan shayır qay jaqta júirse de qosıq jazıwdı, qıssa oqıwdı toqtatpaǵan. Onıń jaqsı kórip oqıytuǵın qıssaları «ǵárip ashıq», «Yusup-Axmet», «Dáriyx» dástanları bolǵan. Onıń kópshilik waqtı Gúrlen, Shabbaz táreplerde ótkenlikten, jazǵan shıǵarmalarınıń kópshiligi sol jaqlarda qalǵan bolıwı kerek degen boljawlar

bar. Sebebi shayır, qıssaxan adam jazǵan xatların jıynap júretuǵınlıǵı tábiyiy nárese. Bekjan shayır 1908-jıllarda sol Gúrlen jaqlarda talap islep júrip qaytı bolǵan. Biziń qolımızda bar dóretpelerinde kóbinshe jeke óziniń hám ózi qatarı jarlılardıń turmısına arnalǵan qosıqlardı kóp jazǵanlıǵı haqqında ǵana maǵlıwmatlar bar.» Ilimpaz Bekjan shayır haqqında kóplegen maǵlıwmatlardı berip ótedi. Maqalanıń ózgesheligi hám súwretlew usılındaǵı jańashılıǵı menen kózge taslanadı.

XIX ásirdeń aqırında XX ásirdeń basında qaraqalpaq ádebiyatı hám mádeniyatı tariyxında talantlı shayırlar kirip kele basladı. Usı qatarda Ayapbergen Muwsaev ta ádebiyat maydanına kirip keldi. Ol qaraqalpaq demokratik ádebiyatınıń eń úlken talantlı shayırlarınıń biri boldı. Ol óz zamanınıń sawatlı shayı hám qıssaxanı bolǵan. Shayırdıń 125 jılıǵına arnap Q.Bayniyazovtıń «Shayırdıń «Qayda» qosıǵı qashan jazılǵan?» (20.01.2005) atlı maqalası kóplegen derekler menen keltirilgen. Avtor hám memizge belgili onıń derekler boyınsha bir neshe maqalaların baspasóz betlerinde sáwlelengen. Bul maqalasında da derekler menen kórsetip ótken. «1922-1927-jılları jazılǵan «Lenin», «Stalin», «Birinshi may», qosıqlarına pútkilley qarama-qarsı keledi. Keńes húkimetiniń dáslepki jıllarında dóretilgen táriyp hám publicistikalıq qosıqlarında Ayapbergen shayır sol waqıttaǵı kósemlelerdi asıra maqtap, olardıń júrgizgen siyasatın qollap-quwatlaǵan bolsa, 1928-jılı «Qayda» filosofiyalıq lirikasında bay-jarlını bir kóz benen kóretuǵın ádalatlı xandı árman etip otır.» Avtordıń bul maqalası oqıwshılardı eń kerekli dereklerdi bergen dep bahalawǵa boladı.

Talantlı hám isker jazıwshı Jolmurza Aymurzaev XX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatında oraylıq tulǵa bolıp esaplanadı. Ol XX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatında lirikaniń jańa formalarınıń, ocherk penen gúrrińniń, poema menen povesttiń, drama menen romanniń qalıplesiwine hám rawajlanıwına belsene úles qostı. XX ásir qaraqalpaq ádebiyatın rawajlandırıwda belgili jazıwshı, shayır, dramaturg, Berdaq atındaǵı Respublikalıq sıylıqtıń laureatı Jolmurza

Aymurzaevtiń (1910-1996) qosqan úlesi óz aldına. Ol 1930-jıllardan baslap usı ásirdiń aqırına shekem qaraqalpaq ádebiyatı ushın ónimli xızmet etti. Onıń lirikalıq qosıqları, poemaları, dramalıq shıǵarmaları óz dáwiriniń ózgesheligin sáwlelendirgen dóretpeler boldı. Olardan qaraqalpaq ádebiyatınıń klassigi Berdaqqa baǵıshlangan «Berdaq» muzıkalı draması jaqın waqıtlarǵa shekem milliy teatrımızda qoyılıp keldi. Mine, ádebiyatımızdıń usınday iri tulǵasınıń 100 jıllıq yubileiye arnalıp Respublikalıq konferenciya, oqıw orınlarında ánjumanlar ótkerildi, gazeta-jurnallarda maqalalar basıldı. Olardan Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sińgen ilim gayratkeri Á.Paxratdinovtiń «Xalıq jazıwshısı menen sáwbet» degen maqalası (10.07.2010) oqıwshılardıń dıqqatın tartadı. Bul sáwbet, student Tazagúl Ubaydullaeva jazıp alǵan gúrrińlesiwden. İlimpazdıń úy arxivinen. Sábettiń baslamasına kiritip ótedi. Sábette ádebiyatqa baylanıslı sorawlar kóplep berilgen. Usı sáwbetten eki soraw menen juwabın keltirip ótsek. *«Soraw-Siz jazıwshılıqta jańa dáwirdiń, XX ásirdiń jazıwshısı bolıp ádebiyat saxnasına keldińiz. Sizge, sizge deyingi folklor, eldegi juraw, baqsı, qıssaxanlardıń tásiiri boldıma? Siz ótkendegi ádebiy miyrastı qalay bahalaysız? Juwap:-Men óz dóreiwshiligimdi jemisimniń dáslepki sabaqların álbette birinshi gezekte Folkloran, xalıqlıq ádebiyatlardan, xalıq kórkem-ónerinen aldım. Ásirese, qıssaxanlardıń xalıq arasında dástan oqıǵanın tıńlaǵanda aqıl-xushińdi aladı.»*

Jáne bir sorawǵa dıqqat qaratıwdı maqul kórdik. Sebebi, soraw búgingi kúnde de ádebiyat oqıwshılardıń qızıqtırıwı sózsiz. *«Soraw:-Siz ómirińizde tuwısqa xalıqlar jazıwshılardan kimlerdiń tvorchestvosın jaqsı kórip oqıdıńız? Juwap:-Olardıń esabi, sanı joq. Mısalı: M.Gorkiy, M.Sholoxov, A.A.Fedeev, Nawayı, Rudakiy, Omar Hayam, Toqtaǵul, Ğ.Toqay, M.Aybek, A.Qadiri, hám taǵı basqalar. Sebebi, dúnya ádebiyat ǵáziynesin oqımay, olardı úyrenbey turıp, jazıwshı bolıw múmkin emes.»* Bul sorawlar búgingi kúnde de aktual sorawlar bolıp tabıladı. Usı sáwbette jeti soraw berilgen bolsa, hámmeside ádebiyatqa

baylanıslı. Hesh qanday jekke ómirine baylanıslı yaqı temadan shetke shıǵıp ketiw halatları joq.

Usı jazıwshınıń toqsan jıllıǵın eslep belgili shayır hám qaharman I.Yusupov jazıwshınıń toqsan jıllıǵına arnap, «Ustaz haqqında haqıyqatlıq» degen esse járiyaladı. (26.10.2000). Onda J.Aymurzaevtıń ádebiyatımız ushın islegen xızmeti, ádebiyatımızda tutqan ornı haqqında ángime etedi. Esse házirgi oqıwshılardıǵa ádebiyatımızdıń ótmishtegi biyik tulǵalarına degen húrmet sezimlerin oyatıwǵa baǵdarlanǵan. Sonıń menen birge J.Aymurzaev dáwrindegi ádebiyatqa da toqtap ótedi hám ádebiyat ishinde partiyanıń ideyası súwretlenbese islegen miynetiniń bir tıyınǵa qımbat degen pikirdi beredi. «Bul qatal metod ádebiyatqa Jolmurza aǵalardan kóp soń kelgen bizlerdiń de «isimzdi aparǵanı» bar. Qıyt etse, mına shıǵarmanıń ana jerinde partiyalıq princip buzılǵan, sovetlik turmıs shınlıǵın burmaladıǵansań, mına qosıǵın ideyasız dep shuqıyadı turadı. Sınshılardıń da kóbisi “shash al dese, bas alatuǵın” etip tárbiyalanıp taslanǵan.» Maqala avtorı J.Aymurzaev penen birge islesken kúnlerin, onıń menen ustaz-shákirt babındaǵı baylanısların húrmet penen esleydi.

«Ustaz jolı» gazetası belgili ilimpazlar, jazıwshı-shayırlardıń yubileyine baǵıshlanǵan materiallar kem sáwlelengen yaqı sáwlelenbegen yubilyarlarda bar. Bunıń menen sınshılar ulıwma materiallar tayarlamadı degen túsinik kelip shıǵıwı kerek. Jazıwshı-shayırlar hám sınshılar Respublikamızdaǵı «Erkin Qaraqalpaqstan», «Qaraqalpaqstan jasları», «Qaraqalpaq ádebiyatı» gazetalarında hám radio-televideniede esittiriw menen kórsetiwlerde yubileyge baylanıslı kóplegen materiallardı sáwlelendirgen. Bul gazeta da qısqa ómir súrgen ádebiyatshılardıń hám orta dárejedege jazıwshı-shayırlardıń dóretpeleri ornın alǵan. Usınday maqalalardıń biri jazıwshı Yaqıpbay Ájimovtıń eliw jıllıǵına, Allanazar Ábdievtıń «Awılım» nan baslanǵan soqpaq» atlı (29.01.2005) sáwbeti misal bola aladı. Joqarıda intervyu janrınıń áhmiyetin aytıp óttik. Ádebiyatshılar menen

sáwbetlesiw gazeta oqıwshıları ushın qızıqlı. Sebebi ádebiyatta júz berip atırǵan processler, waqıyalar, keyingi jańalıqlar, qaharmannıń aldına qoyǵan maqsetleri tilge alınadı. Máselen usı sáwbetten mısál keltirsek, «*Soraw.-Ádebiyatta qalıw ushın roman kerek, degen ushırma, bir jaǵı qodreń gáp bar- ğoy. Roman jazatuǵın ornıńız bar ma? Negizinde, roman jazatuǵın jasqa da keldińiz ğoy? Juwap.-Áskerler arasında «General bolıwǵa umılmaytuǵın soldat bolmaydı», degen gáp bar. Sol aytqanday, roman jazıw niyetim joq emes. Biraq ádebiyatta qalıw ushın, menińshe, roman yaki dástan jazıw menen ólshenbeydi. Jazıwshınıń bir gúrrińi, shayır bir qosıǵı menen de ádebiyatta qalıwı múmkin»* Mine bul soraw-juwap ádebiyat oqıwshıların álbette qızıqtıradı. Bul sáwbette avtordıń sheberligi de óz aldına, ol temasın sáwbetlesine baylanıstırıp beredi. «*Soraw.- Sáwbetimiz «Ustaz jolı» nda járiyalanıp otır. Hámmemiz de ustazlar jolın teberik tutamız, ulıǵlaymız. Temirshiniń de, etikshiniń de ustazı bar. Siziń mektepte júrip jazǵan «Awılım» qosıǵınan baslanǵan soqpaq búgin úlken gúzar jolǵa tutastı... Buǵan túrtki bolǵan mekteptegi hám ádebiyatqa kirip kelgendeǵi dáslepki ustazlarıńız kim?»*», avtor búgingi kúndegi ádebiyat maydanında júz berip atırǵan mashqalalarǵa da toqtap ótedi. Bul mashqalanı sáwbetlesi arqalı ádebiyatshılardıǵa bilgendi maqul kóredi. Soraw bılay berilgen: «*Kórkem awdarma yosh kelgende isleytuǵın «cherniy jumıs» pa? Ulıwma sizge awdarmanıń tásiiri, paydası boldı ma?»* Awdarmanıń juwapkershiligi qanday ekenin, ol tek yosh penen emes miynet penen de dóretiletuǵın dep esaplaydı. Bul sáwbetti sorawlardı dúziw A.Ábdievtnıń tapqırlıǵı dep bahalawǵa boladı.

Intervyu janrı boyınsha Bazarbay Seytaevtnıń «Besinshi aylawdıń dúbiri...» (04.06.2005) atlı sáwbeti berilgen. Bul sáwbet kásiplesi, shayır Orazbay Sábbaevtnıń eliw jıllıq merekesine arnalǵan. Ol jurtsılıqqa shayırlıǵı menen tanılǵan. Sonıń menen birge «Erkin Qaraqalpaqstan» gazetasında da kúndelikli waqıyalardı hám informaciyalardı jetkerip beredi. Kimdur onı jurnalist sıpatında tanısa, kimdur

shayır sıpatında tanısa, basqaları jurnalist hám shayır ekenin bileidi. Demek, ádebiyat penen jurnalistika bir degen túsinik te bar. Sáwbet ishinde usı soraw berilgen. Onıń juwabı «-Durısında da ekewi bir dúnya. Gazeta materialları kóp kúshti aladı. Biraq, soǵan qaramastan, ádebiya shıǵarma usap ómirsheń emes. Maqala gazeta shıqqanı kúni ǵana oqıladı. Erteńine áhmiyetin joytıdı. Sebebi, ondaǵı faktler góneredi, oqıwshılar ushın qızıǵı qalmaydı. Al, poeziyaǵa bunday kóz-qaras penen qarawǵa bolmaydı. Máselen, «Bozataw» poeması ásirler boyı oqıp, úyrenilip kelinedi. Bunnan bılayda oqıp úyrenile beredi.» Avtordıń sheberligi kútilmegen sorawlardı beriw hám xalıqtıń qızıqtırıp júrgen sorawların beriwindegi sheberligi kózge taslanadı.

Marhum jazıwshı Óserbay Xojaniyazovtıń seksen jıllıǵına arnap, Ábdimurat Atajanovtıń «Hár dayım úlgi» atlı (04.11.2006) maqalası orın alǵan. Avtor shayırdıń qosıqlar toplamın, prozalıq shıǵarmaların tallap ótedi. «Turmısta bolǵan jańa nárselerdi waqtında súwretlep barıwı, turmıstıń túrli tarawlarına tereńnen sińisiwi qaraqalpaq ádebiyatınıń tiykargı ózegin belgileydi. Ó.Xojaniyazov qaraqalpaq ádebiyatınıń rawajlanıwında belgili orın tutatuǵın insanlar qatarında turadı. Onıń hár bir shıǵarması, obrazlardıń sheber jaratılıwı waqıyanıń ótkir bayanlanıwı menen oqıwshılar kewlinen jay alǵan.» Avtor ádebiy shıǵarma jazıwda júrgenlerge, Ó.Xojaniyazovtıń dóretiwshiliginiń úlgi alsa bolatuǵın usınıs etedi.

60-jılları alımlar menen birge jańa shayırlarda kirip keldi. Solardıń biri Teńelbay Sársenbaev. Ol ilimpaz Qırıqbay Bayniyazov penen zamanlas bolǵan shayır. T.Sársenbaev da qaraqalpaq ádebiyatında óz stiline iye shayır. Usı shayırga arnap Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sińgen mádeniyat xızmetkeri Aytmurat Baltamuratovtıń «Eslew» rubrikası astında, «Shabawıl» jasaytuǵın edi, áteń...» degen maqalada (09.05.2009) shayırdıń kitapların kórsetip hár bir kitabınıń úlken salmaqqa iye ekenin mısallar, qosıqları menen kórsetedi.

Maqaladan bir misal keltirsek, «Teńelbay haqıyqatlıqtıń jırshısı. Ol bir toplamınan ekinshisine, ekinshisinen úshinshisine ótken sayın usı oyın tolıqtırıp, tereńlestire beredi. Ómir haqıyqatlıqtı tuw etip kóterse eken, jamanlıq atawı ómirден óz ornın tapsa eken-bul shayırdıń ármanı. Ol usı árman ushın gúresti. Teńelbaydıń poeziyası-gúresshil poeziya.» Bul misal bolajaq shayırlar ushın jaqsı sabaq hám tárbiya. Maqalada hátteki shayırdıń poeziyasın. Maqalanı juwmaqlap aytatugın bolsaq, avtor tvorchestvonıń jumısı qanday bolıw kerek hám tárbiyalıq áhmiyeti de maqalada kórinip turadı.

Yubileyge bağıshlangan maqalalar dizimin berip ótsek. gázzel múlkinin sultanı «Áliysher Nawayınıń tuwılğanına 564 jıl» rubrikası astında, Sapura Bawatdinovaniń «Hújdan hám ádalat jırshısı» (12.02.2005), Gúlistan Oralbay qızınıń «Sóz marjanın jilwalandırgan shayır» (03.02.2007), N.A.Baskakovtıń jüz jılıgına arnap, Filologiya ilimleriniń doktorı M.Dáwletovtıń «Qaraqalpaq tiliniń grammatikalıq qurlısın dáslepki izertlewshisi» (30.04.2005), Muwsa Tashmuhammed Aybektiń jüz jılıgına, Q.Járimbetovtıń «Jazıwshı talantınıń ullılıgı» (05.02.2005) hám basqa da ádebiyatshılardıń yubileyine arnalğan maqalalar orın alğan.

«Ustaz jolı» gazetasında 2000-2015-jıllarda ádebiyat máseleleri boyınsha járiyalangan maqalalardıń salmaqlı bir bólegin jazıwshılardıń, shayırlardıń, ádebiyatshı- ilimpazlardıń, folklorshı alımlardıń yubiley sánelerine bağıshlangan materiallar quraydı. Olardan klassik shayırlarımız Ájiniyazdıń 190 jıllıgına, Berdaqtıń 185 jıllıgına hám basqa da XIX ásirdegi lirik shayırlardıń yubileilerine arnalğan maqalalardı ekinshi bapta úyreniwdi maqul kórdik.

II Bap. 2000-2015 JÍLLARDAĞÍ «USTAZ JOLÍ» GAZETASÍNDA QARAQALPAQ KLASSIKALÍQ ÁDEBIYATÍ HÁM FOLKLORÍ MÁSELELERINIŇ SÁWLELENIWI

2.1. Klassikalıq ádebiyat máselelerine arnalğan maqalalar

Qaraqalpaq klassikalıq ádebiyatınıń máseleleri gárezsizlik jıllarında hár qıylı avtorlar, basqa qánigeler, kórkem-publicistikalıq stilde sáwlelenip barıldı. Usı máseleler boyınsha gazetalarda járiyalanğan maqalalar keń jámiyetshiliktiń talaplarına muwapıq boldı. Basqasha aytqanda, gazeta maqalaları ádebiyatımızdıń hár qıylı máselelerin keń oqıwshılar jámiyetshiligi túsinetuǵın etip jazıladı. Ájiniyaz haqqında jazılğan maqalalardıń úlgilerin házirgi zaman ruwxında qabıllaytuǵın etip túsindiredi. Bir sóz benen aytqanda gazeta maqalaları klassikalıq ádebiyatımızdı, onıń tereń gumanistlik ideyaların, kórkemlik gózzallıǵın keń oqıwshılar jámiyetshiligine jeńil til menen túsindiredi, úgit-násiyat etedi. gárezsizlikten dáslepki jıllarınan-aq klassik shayırlarımız boyınsha bir qansha ilimpazlar, izertlewshiler óz miynetlerin, kitaplarda, ilimiy teoriyalıq konferenciyalarda hám galaba xabar quralların da ilimiy ámeliy maqalalar, tezisler, materiallar jarıq kóre basladı. Bul dáwirlerdegi materiallar aldınǵı kózqarlar menen emes, al keskin ózgerisler menen shıǵa basladı. gárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha, jańa kózqarslardı tek ilimpazlar yaki jazıwshı-shayırlar ǵana emes, al, keń jámiyetshilik xalqı da jańa maǵlıwmatlar ala basladı. İlimpazlardıń, ádebiyatshılardıń hám jazıwshı-shayırlardıń maǵlıwmatların, galaba xabar qurallarınıń bir tarawı bolǵan, kúndelikli gazetalarımızda hár qıylı janlardagı ilimiy publicistikalıq maqalalar jarıtılıp bardı.

Á.Paxratdinovtıń «Sóz zergeriniń Watan, ádalatlıq hám insanıylıq ideyaları» (15.11.2014.) degen maqalası dıqqatımızdı tartadı. Avtor ádebiyat tarawındaǵı oqıwshılarga hám ádebiyat qánigeligi boyınsha publicistikalıq maqalalar menen

tanılğan. Ol óz maqalasında Watan haqqındaǵı qosıqların tallap ótedi. Ájiniyaz shayır Watan, ádalatlıq, xalıqlar doslıǵı, azatlıǵı, insanıylıq haqqındaǵı ideyalardı jámiyette birinshi jobaǵa shıǵarıw hám birinshi gezekte dóretiwshiligin usı ideyalarǵa baǵıshlawdı óz aldına wazıypa etip qoyadı. Sońında Ájiniyazdıń qosıqların oqıp barsaq hám oqıǵanlarımızdı oqıwshılarǵa jetkersek, sonda ǵana ruwxıy baylıǵımızǵa aylanadı dep juwmaq hám usınıs bergen.

«Ustaz jolı» gazetası tiykarınan bilimlendiriwge baǵdarlangan. Bunı pitkeriw qánigelik jumısımızdıń basında aytıp ótken edik. Klassik shayırlarımızdı bilimlendiriwge, yaǵnıy, klassik shayırlarımızdı sabaq barısında qalay ótiw kerekligin metodikalıq jaqtan baylanıstırıp maqalalar tayarlangan. Bul álbette oqıtıwshılar ushın qollanba sıpatında da qabıllansa boladı. Máselen, «Muǵallimniń is tájriybesinen» rubrikası astında J.Umatovanıń «Ájiniyaz Qosıbay ulınıń muhabbat lirikası» atlı (18.04.2009) maqalası 8-klass oqıwshılarına shayırdıń qosıqları arqalı Watan degen muhabbattıń mánisin ashıp beriw. Oqıtıwshı óziniń usı sabaq arqalı nátiyjelerin kórsetken. Onıń islegen rejesi «qosıqtıń tárbiyalıq tárepi, ádebiyat sabaǵına qızıǵıwshılıǵın arttırıw, erkin pikirdi qalıplestiriw, turmıs kónlikpelerine shınıqtırıw hám qaraqalpaq tilin tereńnen úyretiw» usı rejelerdi ámelge asırıwın maqset etip belgileydi. Bul orta mektep ushın arnalǵan, endi joqarı oqıw ornı ushın «Pedagog minberi» rubrikası astında filologiya ilimleriniń kandidatu İbrayım Ótewlievtiń «Ájiniyaz shıǵarmaların klaster usılında oqıtıw baǵdarları» atlı (20.01.2005) maqalada qalay oqıtılıw kerek ekenligi aytılgan. «Klaster usılında Ájiniyazdıń ómiri hám dóretpeleri tuwralı ulıwma túsinik beriwde biz oǵada kóp maǵlıwmatlardı klaster-shaqapshalarǵa jámlep kórsetemiz. Bular ásirese kompyuterde elektron oqıw sabaqlıqların dúziw de júdá qolaylı.» Usınday metodikalıq baǵdarlamalarda Ájiniyaz shayır dóretiwshiligin hár tárepleme tereń oqıtıwda, oqıwshılar sanasına ilimiy, tariyxıy, mádeniy hám ádebiy jaqtan oǵada ayqın jetkeriwde klaster usılı úlken rol oynaytuǵının isenim bildiredi.

Ibrayım Ótewlievtiń jáne bir maqalasına názer awdarsaq, «Ájiniyazdıń “Demishler” shejire shıǵarmasında túrkiy xalıqlar tariyxı» atlı (21.06.2001) maqalası shejireniń jazılıw tariyxına itibar qaratadı. Ilimiy derekler boyınsha ilimpazlardıń miynetlerin silteme etip kórsetedi.

Ájiniyaz haqqındaǵı materiallar hár qıylı temalarda sáwlelenbekte. Onıń «Bozataw» poemasını filosoflar óziniń tarawı boyınsha tallaydı, joqarıda oqıtıwshılardıń Ájiniyaz shıǵarmaların sabaq barısında ótiliwin, ruwxıylıq hám basqa da analizlengen maqalalar orın iyelemekte. Bir sóz benen aytqanda Ájiniyazdıń dóretiwshiligini hár qıylı aspektte úyrenbekde. Bul ádebiyatshılar hám gazeta oqıwshıları ushın unamlı jaǵday. Oqıwshılarımız Ájiniyaz haqqındaǵı materiallardı oqıp barsa kóp dereklerge hám maǵlıwmatlarǵa iye boladı.

K.Smamutovtıń «Gózzaldıń ziywarı bolsa...» (15.01.2005.) degen maqalasını dıqqatımızdı tartadı. Avtor fizik bolıwına qaramastan ádebiyat qánigeligi boyınsha publicistikalıq maqalalar menen tanılǵan. Ol óz maqalasında ne ushın shayırlarǵa laqap beretuǵınlıǵı boyınsha toqtap ótedi. Kópshilik Ájiniyaz Qosıbay ulını bilgen menen onıń Ziywar laqabın ayırım oqıwshılar bilmesligi múmkin, yamasa, Ziywar sóziniń ne mánisti bere tuǵınlıǵın da bilmewi de múmkin. Usılardı inabatqa alıp, Ziywar sóziniń neni ańlatatuǵınlıǵı boyınsha túsinik berip ótedi. ««Ziywar» sózi parısshadan bezendiriw, jasandırıw, bezew degen mánisti berdi.» Maqalada Ájiniyazdıń qosıqlarındaǵı sózlerdiń mánisin ashıp bergen.

Ájiniyazdıń dóretiwshiligine baylanıslı, filosofiya ilimleriniń akademigi J.Bazarbaevtıń «Ájiniyaz poeziyasındaǵı insan filosofiyası» (29.01.2005) atlı publicistikalıq maqalasını da filosofiyalıq kóz qarastır, maǵlıwmatlar hám derekler keltirilgen. Avtor, ózi filosof bolǵanlıǵı ushın Ájiniyazdıń qosıqların basqasha stilde tallaydı. «Insan filosofiyası Ájiniyazdıń shıǵarmalarınıń tiykarǵı fundamenti bolıp, onda azatlıq ushın xızmet qılıw, haqıyqat ushın gúresiw adamnıń tábiyǵı huqıqı ekenligi tolıq hám anıq kórsetilgen». Bul keltirilgen misal, ilimiy

izertlewshilerge yaki ádebiyatshılarga jańalıq bolmawı múmkin. Biraq gazeta oqıwshıları ushın qızıq maǵlıwmat bola aladı. Akademiktiń jáne bir maqalasına názer tutsaq, «Ájiniyaz miyrası ózlikti ańlaw dáregi» atlı (18.04.2015) maqalasında Ájiniyaz miyrasında ózlikti ańlaw yaǵnıy, qaraqalpaq xalqınıń insanıy qásiyetlerin, ózgeshe ómir saltın, ayrıqsha minez-qulqın sáwlelendirgen mısallardı tallap ótken.

Klassikalıq ádebiyattıń máseleleri qaraqalpaq ádebiyattanıw iliminde, ásirese, ǵárezsizlik jıllarında jańa kózqaraslardan qaralıp bahalanbaqta. Qaraqalpaq filolog-alımları XIX ásir klassikalıq ádebiyatı boyınsha bir qatar kólemlı izertlew juısların júrgizdi. Qaraqalpaq klassik lirik shayırlarımızdan biri esaplanǵan Berdaq shayırdıń dóretpeleri de óz ornına iye. Berdaq shayır tek qaraqalpaq xalqınıń maqtanıshı bolıp qalmaq tuwısqan túrkiy xalıqlardıń da maqtanıshı bolıp esaplanadı. Alımlardıń-ilimpazlardıń miynetleri ilimiy mekemelerden tısqarı gazeta betlerinde de keń jámiyetshilike de jetkerip turdı. Kúnxoja, Berdaq hám Ájiniyaz shıǵarmaların alımlarımız tek ádebiyattanıw aspektinde úyreniw menen sheklenip qalmastan, al tárbiyalıq, aqıl-násiyat aspektinde de úyrenbekte. Bul másele boyınsha Q.Turdıbaevtıń «Naqıl-maqallarda hám terminlerde didaktika, klassikalıq poeziyada onıń sáwleleniwı» atamasında (11.07.2002) klassik shayırlarımızdıń didaktikalıq qosıq qatarlarınıń mazmunın ashıp bergen. Avtordıń keltiriwınsheshe, «XIX ásirdegi qaraqalpaq klassikalıq ádebiyatınıń kórnekli wákilleri: Kúnxoja, Berdaq, Ájiniyaz hám basqalar xalıq-naqıl maqalların didaktikalıq qosıqlarınıń jelisinde sheberlik penen paydalana alǵan. Bunnan shayırlarımızda naqıl-maqallargá oǵada jaqın xalıq termelerinen de bolıwı kerek, degen pikir tuwadı» degen pikirdi bildirip ótedi hám qaraqalpaq didaktikalıq qosıqlarınıń kelip shıǵıw tariyxın anıqlawda klassik shayırlarımızda qollanǵan tariyxıy hám ańızlıq maǵlıwmatlardıń ornın, áhmiyetin kórsetken. I.Ótewlievтіń «Ájiniyaz shıǵarmalarında quranı kárim ibaraları» atlı (14.11.2009) maqalasında Ájiniyazdıń usı künge shekem bir tárepleme úyrenilip, yaǵnıy, Islam dini, Qurani Kárim ibaraları menen baylanıslı úyrenilmegen atap ótedi. Tek professor Kamal

Mámbetovtın «Ájiniyaz» ocherkinde usı baǵdardaǵı kóz-qarasın úyreniwge baǵdar berildi. Sonın ushın da bular júdá áhmiyetli izertleniw tiyis máseleler bolıp tabıladı, dep ilimpazlarǵa tapsırma sıpatında beredi.

Klassik shayırlarımızdın biri sanalǵan Kúnxoja haqqında gazeta betlerinde negedur materiallar kem. Kúnxoja da xalqımızǵa belgili dárejede óziniń dóretpelerin menen elege shekem adamlar júreginen orın almaqta. Máselen, «Túye ekenseń», «Umıtpasman», «Oraqshılar», «Bay balası» sıyaqlı qosıqları házirgi dáwirgede tuwra keletuǵın qatarları durıs keledi. B.Orazbaevanıń «Kúnxoja shıǵarmalarınń leksikası» (21.02.2013) maqalası berilgen. Kúnxoja shıǵarmaların kórkem-ádebiy tiliniń ózgesheligin kórsetip ótedi. «Qaraqalpaq ádebiyatınıń XIX ásirdegi kórnekli wákili Kúnxoja shayırdıń shıǵarmalarınń leksikasın izertlep úyrengenimizde ádebiy tildin kommunikativlik hám estetikalıq funkciyaların birigip kelgenliginiń gúwası bolamız.» Demek, onıń qosıqlarınıń leksikalıq sóylew tiliniń dúzlisi xalqımızdın biybaha ǵáziynesi ekenin tastıyıladı. Kúnxoja boyınsha jáne bir maqalaǵa itibar qaratsaq, filologiya ilimleriniń kandidatı P.Allambergenova hám magistrant G.Ayımbetovalardıń «Kúnxoja shıǵarmalarında kórkem súwretlew usıllarınıń qollanılıwı» (07.06.2012) atlı maqalası shayırdın qosıqların hár tárepleme tallaydı. «Jáne de, shayırdıń poeziyasında mánisi bir-birine qarama qarsı antonim sózlerden de antitezalardıń jasalıwı kóplep ushırasadı.

Xalıqtın arın arlamasa,
Barı joqtı barlamasa,
Ash hám toqqa qaramasa,
Awan basshı nege kerek.

Bunda da ekinshi qatardaǵı «barı-joq», úshinshi qatardaǵı “ash” hám “toq” antonim sózlerinen qatarlar aralıq antitezalarǵa úlken máni júkley alǵan.» Juwmaqlawında shayırdın antiteza hám inversiya túrlerine azı-kem toqtalǵanın, keleshekte ilimiy jaqtan izertlew talap etiletuǵının kórsetip ketedi. Avtorlar

antiteza hám inversiya terminlerine túsinik berip ótkewi kerek boladı. Sebebi «Ustaz jolı» gazetası jámiyetlik-siyasiy, ruwxıylıq hám bilimlendiriwge arnalǵan. Eger «Qaraqalpaq ádebiyatı» gazetasına bunday túsinikler shárt emes. Ol gazeta atınan kórinip turǵanday ádebiyatshı qánigelerdin gazetaları esaplanadı.

Klassikalıq ádebiyattın máseleleri qaraqalpaq ádebiyattanıw iliminde, á sirese, ǵárezsizlik jıllarında jańa kózqaraslardan qaralıp bahalanbaqta. Qaraqalpaq filolog-alımları XIX ásir klassikalıq ádebiyatı boyınsha bir qatar kólemlı izertlew jumısların júrgizdi. Sonın menen birge baspasóz betlerine klassik shayırlarımızǵa arnap ilimiy-publicistikalıq materiallar sáwlelendi. Á sirese, Berdaq shayır boyınsha ilimiy jumlar, qosıqlar, konferenciya hám jılı úrdiske aylanıp ketken shayır babalarımızdı zıyaratlaw ilajları húkimetimiz tárepinen de shólkemlestirmekte. Respublikamızǵa belgili shayramız Minayxan Jumanazarovın «Mın jıldan soń qanday boladı dúnya...» atlı jol ocherki sáwlelengen. M. Jumanazarova shayır babalarımızdı zıyaratlawǵa jol alıp baratırǵanın súwretleydi. Elimizdin tábiyatın, hawa rayına kórkemlep hám Ájiniyaz, Berdaqlardin qosıq qatarların keltiredi. Shayra Berdaq babamızdin «Ízler edim» qosıǵındaǵı «Mın jıldan soń qanday boladı dúnya» dep árman etken. Usı qosıq arqalı avtor «Shayır júz jıllarda-aq óziniń xalqı tárepinen qádir-qımbatın taptı. Hár jılı 27-noyabr Berdaq kúni dep belgileniwi, respublikamızdaǵı birden-bir universitetin Berdaq shayırdin atı menen atalıwı, ilimge Berdaqtanıw iliminiń engiziliwi bári-bári babamızǵa degen súyispenshiligimizdi hám húrmetimizdi ańlatadı.» jol ocherkindegi waqıyalardı gazeta oqıwshılarına kórkemlep jetkeredi.

Berdaqın shıǵarmaları tariyxıy hám filosofiyalıq aspektlerge bay ekeni gazeta oqıwshılarına málim. Onın shıǵarmaları tábiyat kórnislerinde súwretlegen. Berdaq shıǵarmalarında bizdi qorshaǵan ana tábiyattın túrli ránbá-rán boyaaawlarında súwretleniwi, olarda qaharmanlardin ishki dúnyasınıń ashıp beriliwi sol zamannın sociallıq kelbetiniń sáwleleniwi óz orına iye. Árepbay Xalmuratovtin «Berdaq shıǵarmalarında tábiyat kórnisleri hám qublıslarınin súwretleniwi»

maqalası (16.04.2005) misal bola aladı. Avtor, shayırdıń «Zamanda» shıǵarmasında da tábiyat kórnisin hám qublısın súwretleydi.

«Kóller juda boldı órdek sonadan,
Erler juda boldı qatın baladan,
Qız-jawan ayırılıp aǵa, anadan,
Qan qaplaǵan qara qayǵı zamanda.

Mine, bul jerde de kóllerdiń óz quslarınan ayırılıwı, yaǵnıy tábiyattıń óz tábiyǵıy halınan ayırılıwı menen zamannıń sociallıq kelbetiniń buzılıwınıń óz ara salıstırıw arqalı shayırdıń óz shıǵarmasında shınlıqtıń jáne de tereńrek ashılıwına erisken.» Ulıwma alǵanda tábiyattıń súwretleniwiniń jarıqqa shıǵarıwda shayırdıń tapqırılıǵında ekenin atap ótedi.

Berdaqtıń poemalarına xalqımız arasında kóp dodalanadı hám maqtanış penen tilge aladı. Amangeldi qaraqalpaq awzeki ádebiyatında hár turli ańız, gurıńlerde úlken orın alıw menen qatar qaraqalpaq shayırları dóretpeleriniń súyikli bir qaharmanı bolǵan batır. Berdaqtıń "Amangeldi" poeması tematikasını xalıqtıń arnamasını qorǵaǵan Asan hám Amangeldi sıyaqlı batırlardıń islerin jırlawdan ibarat. Shıǵarmada sóz etiletuǵın Qudaybergen ulı Asan biy hám Amangeldi batır tariyxta bolǵan adamlar. Tursınay Artıqovanıń «Amangeldi batır turmısta hám Berdaqtıń «Amangeldi» shıǵarmalarında» atlı (17.10.2002) maqalasında «Qudaybergen ulı Asan biy hám Amangeldi batır tariyxta bolǵan adamlar. Xalıq ishinde saqlanǵan ángimelerge qaraǵanda XVII ásirde Qoqan xanlıǵında jasaǵan qaraqalpaqlardıń batırı bolǵan.» Maqalada tariyxıy maǵlıwmatlardı ilimpazlardıń dárekleri menen salıstırılıp talıqlanadı.

Berdaq dóretywshiligi boyınsha kóplegen materiallardıń atamasın berip ótsek. Sebebi, tómendegi maqalalar biz tallap ótken maqalalardıń mazmunı menen derlik birdey. «Ádebiyattanıw» rubrikası astında I.Ótewliev hám F.Allambergenovalardıń «Berdaqtıń «Qulen bolıs» dástanı haqqında»

(30.05.2002), Á.Paxratdinovtın «Berdaq shayır haqqında birer sóz» (26.11.2011), A.Ótambetovanın «Berdaq dóretiwshiligi gárezsizlik dáwirinde» (25.04.2002), Z.Saburovanın «Bolalar ongida-bobolar edi» (19.11.2005), J.Shamuratovtın «Xalq uchun umringni fido aylagin» (07.08.2003), A.Mátjanovanın «Shayır shıǵarmalarında lirikalıq qaharman máseleleri» (16.04.2005) hám «Berdaq qosıqlarında lirikalıq qaharman obrazı» (21.03.2013), F.Abduraimovanın «Xalq uluǵlagan shoir» (12.11.2011)

Qaraqalpaq klassik shayırları da Maqtımqulı, Nawayılardı ustaz tutıp hám olardıń dóretpeleriniń jolın alǵan. Qaraqalpaq ádebiyatınıń rawajlanıwında hám onıń milliy ózgeshelikleriniń jetilisiwinde saǵa alǵan negizgi dereklerin anıqlastırıwda Nawayı dóretiwshiligi bahası joq derek, ruwxıy gáziyne, baǵdar beriwshi miyras bolıp tabıladı. Mahfuza Twrabaevanın «ǵazal mulking sultani» (31.01.2013) Maqalanıń ishinde «Áliysher Nawayı zamanlası bolǵan Babur: «Áliysher teńi joq insan edi. İlim-pán menen shuǵlanıwshılardıǵa Áliysherdey kúshli hám itibarlı ustaz bolǵan emes hám bolıwı da gúman» degen pikirine ayrıqsha itibar qaratadı. Avtor sheberligi Áliysher Nawayınıń tillerine túsiniq berip ótedi.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, 2000-2015 jıllarda «Ustaz jolı» gazetasında qaraqalpaq klassikalıq ádebiyatı máselelerin úgit-násiyat etetuǵın, onıń ilimde jańadan islengen ayırım táreplerin keń oqıwshılar jámiyetshiligine túsindiretuǵın kóp ǵana maqalalar jariq kórdi. Álbette, olardıń hámmesi mazmunı, ilimiy tiykarlılıǵı boyınsha joqarı dárejede emes, olardıń ishinde kútá ápiwayı mazmundaǵı maqalalar da bar. Biraq geypara belgili ilimpazlardıń maqalaları ilimiy tiykarlılıǵı, idealıq maqsetleriniń anıqlıǵı, oqıwshılar jámiyetshiliginde oy-pikirler oyatıw kúshi menen ajıralıp turadı.

2.2. «Ustaz jolı» gazetasında qaraqalpaq folklorı máselleriniń sáwleleniwi

Folklor (xalıq dóretiwshiligi) óziniń kelip shıǵıwı boyınsha uzaq dáwirlerge yaǵnıy, mifologiyalıq dáwirlerge barıp taqaladı. Áyyemgi folklor sońǵı dáwirler folklorı sıyaqlı túrlerge (janlarǵa) jiklenbegen bolıp, sinkretikalıq (qospaq) qásiyetke iye bolǵan. Demek áyyemgi folklor ózine muzıka, xoreografiya (ayaq oyın) teatr elementlerin jámlep, tutas bir kórkem ónerdi ańlatqan hám hár qıylı salt-dástúrlerdi, úrp-ádetlerdi, ırımlardı orınlaǵanda atqarılǵan. Folklor zamanlardıń, jámiyettiń rawajlanıwı menen ózgerip baratuǵın tariyxıy qubılıs. Ózgeriwsheńlik, yaǵnıy syujettiń, obrazlar sistemasınıń, tildiń ásirese onıń leksikalıq quramınıń ózgerip barıwı-folklor shıǵarmalarınıń tiykarǵı qásiyeti. Tariyxıy rawajlarıwdıń barısında bir tutas sinkretikalıq óner bolıp esaplangan folklor túrlerge ajırılıp, jiklene baslaydı; muzıka folklorı, xoreografiya folklorı kórkem sóz folklorı (awızeki xalıq dóretiwshiligi) h.t.b. Kópshilik folklorlıq shıǵarmalarda, mısalı qosıqlarda, dástanlarda kórkem sóz baslı orınǵa shıǵıp, muzıka teatr elementleri oǵan qosımsha bolıp qaladı, al bir qatar folklorlıq janrlarda mısalı erteklerde, ańızlarda, anekdotlarda kórkem sóz óneri jetekshi orındı iyeleydi.

Qaraqalpaq folklorı bay miyrasqa iye, kóp janrlı. Ol kóp ǵana qaharmanlıq hám ashıqlıq dástanlarǵa, kóp sanlı erteklerge, miflerge, ańızlarǵa, xalıq qosıqlarına, naqıl-maqallarǵa iye. Bular tozbaytuǵın altın miyras, xalqımızdıń ruwxıy baylıǵı bolıp tabıladı. Usı baylıqtı sebsitpey jıynap xalıqtıń ruwxıy mıtájine jaratıw hár bir jańa dáwirdiń, jańa áwladtıń wazıypalı islerinen bolıp esaplanadı. Usı wazıypanıń ǵárezsizlik jıllarında orınlınıwınıń bir kórnisi retinde qaraqalpaq folklorı miyrasınıń 100 tomliq úlgeriniń izli-izinen baspadan shıǵa baslawın aytıwımızǵa boladı. Onıń dáslepki kitabı 2007-jılı «Qaraqalpaqstan» baspasında shıǵarılıp, oǵan belgili «Alpamıs» dástanınıń segiz variantı kirgizilip,

olardıń hár bir variantı bir tomǵa esaplanadı. Házirge shekem rejelestirilgen 100 tomlıqtıń basım kópshiligi baspadan shıqtı.

A.Tilegenovtıń «Qaraqalpaq xalıq dástanlarında milliy ǵárezsizlik ideyasınıń sáwleleniwi» atlı (15.04.2006) maqalasında dástanlardıń, naqıl-maqallardıń, erteklerdiń áhmiyetin milliy ideyamız benen salıstırıp ótken.

Xalıq dóretiwshiligi (folklor) balalardan baslanadı. Ayırım shıǵarmalardıń payda bolıwına balalar da qatnasıwı múmkin, biraq balalar folklorın kóbinese úlken adamlar dóretdi. Balalar folklorına tiyisli ertekler, ańızlar, áńgimeler, qızıq syujetli, tili jeńil, túsiniwge ańsat, balalar qosıqları bolsa uyqasları kelisken, yadlawǵa qolay bolıwı kerek. Balalar shıǵarmaları mazmunlı, tárbiyalıq qásiyetke iye bolıp keledi. Olar balalardıń oy-órisin, sana-sezimin ósiriwde, tábiyat hám jámiyet tuwralı túsiniwlerin tereńletiwde, tilin jatlıqtırıp, adamgershilikke tárbiyalawda úlken áhmiyetke iye. Balalar folklorına sonday-aq balalar turmısın sáwlelendiretuǵın ertekler, qızıqlı ańızlar, mifler kiredi. Sonıń menen birge balalar folklorına jańıltıwshılardı, jumbaqlardıń, naqıl-maqallardıń balalarǵa biyimlestirilgen ayırım túrlerin jatqarıwǵa boladı. Balalar folklorı házirgi zamanda da rawajlanıp barmaqta. Bul boyınsha Jumırbay Qayırbaev hám Kóptilew Atamuratovtıń «Qaraqalpaq xalıq awızeki dóretpeleriniń haqıyqıy jan kúyeri» atlı (25.04.2001) ocherkinde Qalbay Mámбетnazarovtıń 1981-jılı «Qaraqalpaq ertekleri» haqqında monografiyası baspadan shıǵadı. Q.Mámбетnazarov óz miynetinde erteklerdiń jıynalıw tariyxı hám áhmiyetin túsindirip ótedi. Ertekler xalıq dóretiwshiliginiń keń tarqalǵan janrı. Ertekler óziniń janrlıq tábiyatı boyınsha haqıyqıy turmıstan uzaq, onda turmısta ushıraspaytuǵın derlik qıyalıy (fantastikalıq) syujetlerge qurıladı. H.Ótemuratovanıń «Ertekler-Ruwxıyılıq ǵáziynexanası» (19.11.2005) hám «Ertekler ásirler miyrası» (13.02.2010) maqalalarında da tárbiyalıq áhmiyetke iye ekenin súwretleydi. Turmıs ertekleriniń baslı ideyası qarapayım xalıqtıń danalıǵın, tapqırlıǵın, epshilligin ulıǵlawdan

ibarat. Olarda ádillik, hadallıq, ar-namıs, hújdan máseleleri kóteriledi, jaqsı patsha, bereketli el, abadan turmıs haqqındaǵı xalıq ármanları sáwlelenedi.

Qaraqalpaq awızeki dóretiwshiliginiń eń salmaqlı janlarınıń biri dástanlar bolıp tabıladı. Dástanlar úlken eki toparǵa-batırlıq dástanlar hám ashıqlıq dástanlar bolıp bólinedi. Batırlıq dástanlardı qıyqalap shertetuǵın muzıka áspabı qobız benen belgili namalarǵa salıp jırawlar aytqan. Jırawlar sonday-aq kishi kólemli poetikalıq janrlar bolǵan didaktikalıq, filosofiyalıq mazmunǵa iye termeler hám tolǵawlardı da atqarǵan. Ashıqlıq (lıro-epikalıq) dástanlardı duwtar áspabı menen baqsılar aytqan. Baqsılar sonıń menen birge didaktikalıq, ashıqlıq, tariyxıy, sociallıq mazmundaǵı lirikalıq qosıqlardı da atqarǵan. Qaraqalpaq dástanlarınıń ishinde «Qırıq qız» dástanı basqa xalıqlarda ushıramaydı. "Qırıq qız" dástanı qaraqalpaq xalıq awızeki poetikalıq dóretiwshiliginiń ájayıp shıǵarması. Dástan qaraqalpaq jazıwshıları A.Begimov, Sh.Xojaniyazov hám S.Máwlenovlar tárepinen 1939-jılı taqlı qaraqalpaq jırawı Qurbanbay Tájibaevtan (1876-1958) jazıp alınǵan. Qurbanbay jırawdıń bergen maǵlıwmatı boyınsha "Qırıq qız" dástanınń dáslepki mártebe jırlaǵan XVIII ásirde jasaǵan qaraqalpaq jırawı hám shayı Jiyen jıraw. Onnan soń dástandı XIX ásir dawamında Xalmurat jıraw, Shańqay jıraw, Qazaqbay jıraw, Jiyemurat jırawlar jırlaǵan. "Qırıq qız" dástanınıń tiykarǵı ideyası - tuwılǵan jerdi, eldi basqınshılardan qorǵaw, Watannıń ǵárezsizligi, ar-namısı ushin ǵúresiw. Dástannıń barlıq syujetlik qurılısı, personajlar dizimi, olar arasındaǵı konflikt, barlıq qosımsha epizodlar usı baslı ideyanı ashıwǵa qaratılǵan. Dástan bastan aqırına deyin watan súyiwshilik ideyalar menen tolı. Qırıqbay Bayniyazovtıń «Taǵı da Jiyen jırawdıń «Qırıq qız» dástanına qatnası haqqındaǵı máselege» atlı (25.10.2001) maqalası eki sanda kólemli bolıp basılǵan. Tiykarınan derekterdi keltirgendı maqul kórgen. Sebebi, oqıwshılar ekilenbewi kerek. Biz «Qırıq qız» dástanı degende kópshilik Qurbanbay jıraw yaki Erpolat jıraw variantı menen sheklenedi. Máselen, Q.Bayniyazovtıń maqalasında eki túrli pikir aytılıp

kiyatırğanın keltirip ótedi. Ismayıl Sağıytovtın maqalasında «Qırıq qız» dástanı menen «Posqan el» poemasını salıstırıp izertlep «Qırıq qız» dástanınıń avtorı Jiyen jıraw dep kórsetedi. N.Dávqaraev «Qırıq qız» poeması-jazba ádebiyattıń nusqası. Onı Jiyen qayta islep, qayta jazǵan. Onnan sońǵı jırawlarǵa jazba túrinde ótken. A.Kárimovtın maqalasında «Qırıq qız» dástanın Jiyen jırawdı dóretiwshi sıpatında tanımay, tek atqarıwshı retinde bahalaydı. Avtor bul pikirlerge óziniń «Ádebiyatshı-ilimpazlardıń bunday etip pikirin ózgerte beriwi nızamlı túrde kitap oqıwshılar jámiyetshiligin táshwishke saladı hám olardıń ayrımları «Qaraqalpaq xalqında burın «Qırıq qız» degen dástan bolmaǵan. Onı Sh.Xojaniyazov, S.Máwlenov, A.Begimovlardıń ózleri jazıp, Jiyen jıraw dóretti dep basıp shıǵarǵan usaydı?»-dep oylap júr». Iлимпaz usınday bir qansha salıstırıwlardı derekler menen kórsetedi. Joqarıdaǵı keltirgen dereklerge de qaysı jurnalda basılǵanı, neshinshi betler hámmesi tolıq kórsetilip berilgen. Bul maqalanı ilimiy maqala jazıwshılarǵa úlgi sıpatında kórsetsek boladı.

«Qırıq qız» dástanı boyınsha İnabat Allambergenovanıń «Qıyas jıraw atqarǵan «Qırıq qız» dástanınıń qoljabası haqqında geypara oylar» atlı (18.04.2002) maqalasında dástandı tiykarınan qaharmanlıq dástanı bolıp, basqa qaharmanlıq dástanlarınıń ishinde ayrıqsha orın iyeleydi hám Qıyas jıraw menen Qurbanbay variantı salıstırıp beredi. Máselen, Waqıya burınǵı ótken zamanda ata jurtı Túrksanda Sarkop degen qalada bolıp ótedi. Usı eldiń ataqlı adamı Allayar baydıń jigersiz altı ulı hám balasınlı, sulıw, aqıllı Gúlayım atlı qızı boladı. On tórt jasqa kelgende oǵan jawshılar kóbeyedi, hátteki Allayardıń qoy shopanı kelbeti kelispegen Jurın tazǵa deyin sırttan bir pay ashıq boladı. Biraq Gúlayım jawshılardı qaytarıp jiberedi. Ol qasına qırıq qarıwlı qız alıp, Miywalı degen jerden qorǵan saldırap, qollarına qural alıp áskeriy óner úyrene baslaydı. Gúlayımınń joqlıǵında qalmaqtıń xanı Surtaysha Sarkoptı shawıp, adamların bende etip aydap ketedi. Gúlayım qırıq jawınger qızı menen Surtayshanıń izinen quwadı. Dárbent

tawda dáslepki márte qalmaq áskerleri menen sawash boladı. Dushpan jeńilip óz qalasına barıp tıǵıladı.

Respublikamızda 5-6-sentyabr kúnleri paytaxtımızdaǵı Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik sazlı teartrda «Qaraqapaq xalıq dástanı» «Edige»ni izetlew máseleleri atlı xalıq aralıq ilimiy konferenciya bolıp ótedi. Usı múnásibetke baǵıshlap jurnalistlerden tısqarı alımlarımız kólemlı materiallar tayarlap baspasóz betlerinde óz sáwlesin taptı. Usı bayramǵa arnap Á.Paxratdinovtıń «Edige» dástanı qaraqalpaqlardıń milliy ruwxıy miyrası» hám Qabıl Maqsetovtıń «Edige» dástanınıń hasıl nusqalarınıń biri» (15.09.2001.) atlı maqalaları bir sanda shıǵıp, oqıwshılar kewlinen shıqtı. Respublikamız da konferenciyanıń ótkeriliwiniń áhmiyetin ilimpazlardıń jetiskeligin ilimiy derekler menen qatans jasaydı. Bul eki maqalada oqıwshılar ushın jańa maǵlıwmatlardı beredi. Awqam dáwirindegi talqını biykarlap, jańasha talqıdaǵı basqa da ilimpazlardıń sın pikirlerin atap ótedi.

Haqıyqatında da qızıl imperiya elimizge bastırıp kelgen dáwirde Edige dástanına itibar berilmedi. Edige dástanı siyasatqa tuwrı kelmeydi dep ulıwma dástanlar qatarınan shıǵarılgan esabı boldı. Edige dástanına itibar bermegenin R.Dosımbetovanıń «Edige» dástanınıń izertleniwiniń áhmiyetli máseleleri» atlı (16.05.2002) maqalası sáwlelengen. Maqala «Edige» dástanınıń jazıp alınıwı hám qol jazba túrinde qalay saqlanǵanı sóz etiledi. Maqala hár bir bergen maǵlıwmatına ilimpazlardıń jáne bul boyınsha járiyalanǵan materiallarǵa silteme berip óttedi. Máselen, «40-jıllarǵa kelgende Stalinlik repressiyanıń eń kúshke mingen dáwrininde úlken quwdalawshılıqqa tústi. Dástannıń barlıq versiyaların jıynawǵa, bastırıp shıǵarıwǵa, izertlewge tıyım salınıp taslandı. Xalıq kewlin kóterip, sherin tarqatıp, dástandı atqarıp júrgen jırawlar quwǵınǵa ushıradı, qamaqqa alındı» degen maǵlıwmattı berip ótedi. Bul maǵlıwmattı ele de anıqlıq kiritiw ushın, avtor «Bular haqqında A.Alimov, T.Niyetullaevlar «Edige» dástanı haqqında haqıyqatlıq degen maqalasında atap kórsetiledi. («Ámiwdárya» jurnalı, 1989-jıl, №2-san)» bul gazeta oqıwshıları, izertlewshiler, studentler ushın jaqsı.

Avtor dástanınıń jıynalıw barısın joqarıda keltirgenimizdey izbe-izlik hám sheberlik penen bergen.

K.Palımbetovtıń Qıyas jırawdıń 100 jıllıq yubileyine baǵıshlap «Xalıq jırawınıń bay miyrası» atlı (13.11.2003) maqalasında Qıyas jırawdıń ómirbayanı hám dóretiwshiligi boyınsha professor Q.Maqsetovtıń ilimiy miynetlerinde kórsetilgenin atap ótedi. Ásirese jırawdıń Edige dástanı boyınsha jırlaǵanın sóz etedi. Óz gezeginde ilimpazlardıń pikirlerin berip ótkendi maqul kóredi. Ilimpaz K.Allambergenovtıń «Qaraqalpaq xalıq dástanı «Edige» dástanınıń Qıyas jıraw variantınıń baslı ózgeshelikleriniń biri ondaǵı dóretiwshilik fantaziyasınıń, jırawdıń jekke qol tańbasınıń anıqlılıǵında, epikalıq keń jobalıqlılıǵında, súwretlengen waqıyalarınıń ómir shınlığı menen tariyxıy shınlıqqa bir qansha jaqınlılıǵında kórkemlik dárejesiniń kúshliliginde» degen qatarlardı keltiredi. Avtor basqa da ilimpazlardıń Qıyas jıraw jırlaǵan Edige dástanı boyınsha pikirlerin jıynaqlap beredi. Bul maqala Qıyas jırawdıń dóretiwshiligi menen birge Edige dástanı haqqında kóp maǵlıwmatlarǵa iye boladı.

Xalıq dóretiwshiliginiń kólemli hám qızıqlı janrlarınıń biri dástanlar bolıp tabıladı. Dástanlar janrlıq tábiyatı hám belgileri boyınsha epikalıq túрге kiredi. Folklor iliminde xalıq dástanların **epos** degen termin menen de júritedi. Mısalı, "Qırıq qız" eposı, "Edige", "Manas" eposı, "Góruǵlı" eposı dep te ataw múmkin. Demek, dástan hám epos folklor iliminde sinonim termiler bolıp esaplanadı. Dástanlardıń syjeti qızıqlı hám shiyelenisken waqıyalarǵa qurıladı. Olardı el dep eńiregen erlerdiń batırlıq isleri yamasa óz muhabbatına sadıq bolǵan ashıq-mashıqlardıń shiyelenisken táǵdirleri jırlanadı. Xalıq dástanlarında waqıyalar kóbinese birgelki baslanadı, izbe-iz, basqıshpa-basqısh rawajlanadı hám tabıslı, jeńisli ayaqlanadı. Mısalı, "Alpamıs", "Máspatsha", "Gárip ashıq" sıyaqlı qaraqalpaq xalıq dástanlarında syujetler usı tártipte rawajlanadı hám juwmaqlanadı. Xalıq dástanlarınıń syujetleri kóbinese qosıq túrinde bayanlanadı, ayırım dástanlarda qosıq hám qara sóz benen aralas bayanlanadı.

Xalıq dástanları dáslebinde dóretiwshilik talantqa iye jıraw yaki baqsı tárepinen júzege keledi. Sońınan dástanlar basqa atqarıwshılar tárepinen ayılıp, áwladtan áwladqa ótiw barısında dáslepki dóretiwshiler umıt boladı hám jámaátlik dóretiwshilik shıǵarmalarına, yaǵnıy xalıq (folklor) shıǵarmalarına aynaladı. Túrkiy xalıqlardıń dástanları saz ásbapları (qobız, duwtar, dombıra) járdeminde atqarıladı. Dástanlardıń atqarıwshıları qaraqalpaqlarda jırawlar, baqsılar, ózbeklerde, túrkmenlerde baxshılar, qazaqlarda aqınlar yamasa jırshılar dep ataladı. Dástanlardıń jazba ádebiy túri de bar. Olar belgili bir avtorlar tárepinen dóretilip, jeke dóretiwshilik belgilerine iye boladı. Atap aytqanda olar jazba ádebiyat nusqaları bolıp esaplanadı, olarǵa sońǵı áwladlar ózgerisler, qosımshalar kirgize almaydı, súwretlenip atırǵan waqıyalarǵa, personajlarǵa jeke avtorlıq qatnaslar, kózqaraslar beriledi, avtorlıq problemalar, ideyalar sáwlelenedi. Jazba ádebiyat dástanları jeke avtorlıq stilge iye boladı. Dástanlar boyınsha Filologiya ilimleriniń kandidatı Kamal Palımbetovtıń «Qaharmanlıq dástanlardı oqıtıw» atlı (17.02.2003) metodikalıq qollanba sıpatında maqala berilgen. Qaraqalpaq dástanları esaplanǵan «Alpamıs», «Edige», «Qoblan», «Qırıq qız», «ǵárip ashıq» dástanlarınıń mazmun oqıwshılarǵa jetkeriw hám dástan arqalı ruwxıy baylıǵımızdı tiklewdi mısallar menen kórsetip beredi. Metodikalıq qollanba sıpatında Arzı Pazılovtıń «Sháryar» dástanında ádep-ikram tárbiyası» atlı (21.08.2003) maqalası da mekteptegi oqıwshı balalarǵa kámil insan bolıp jetilisiwinde «Sháryar» dástanınıń áhmiyetin oǵada joqarı baha berip ótedi. Maqala ishinde dástannan mısallar berilip, bala tárbiya menen salıstırıp juwmaq beredi hám avtor sońında bul dástandı tez arada latin imlasında basıp shıǵarıwın usınıs etedi.

Qosıqlar qaraqalpaq folklorınıń kútá úlken bólimin quraydı. Qosıqlar hár qıylı tariyxıy hám turmıs sharayatlarına, kewil-keypine baylanıslı dóreydi. Sonlıqtan qosıqtıń tematikası bay, kóp túrli boladı. Qosıq adam tuwılǵannan baslap ómiriniń aqırına shekem ruwxıy azıq retinde xızmet etedi. Adam quwanışlı

kúinde qosıq aytıp yamasa tıńlap kewlin kóteredi, shadlanadı, qayǵılı kúinde qosıq penen sherin tarqatadı, qapa kewlin jubatadı. Magistrant Aysholpan Qulımbetovaniń «Xalıq qosıqlarınıń házirgi jaǵdayı» atlı (17.03.2007.) maqalasında xalıq qosıqlarınıń jańalanıwları hám házirgi dáwirdegi atqarılıw jaǵdayları sóz etiledi. Máselen, «Jeńgemniń aytqanı men ushın pápman, Jeńgem razı bolsın, sonda baraman. Házirigi variantı Jeńgemniń úmiti bir lama palton. Sol paltonı berseń sonda baraman.» usınday bir neshe qosıq qatarların salıstıradı. Bul jumıstı ele de ilimiy jaqtan izertlewin maqset etip qoyadı.

Juwmaqlaw

«Ustaz jolı» gazetası Qaraqalpaqstan Respublikasındaǵı jetekshi basılımlardıń biri bolıp esaplanadı. Onıń betlerinde bilimlendiriw, jámiyetlik turmıs siyasıy jaǵdaylar, waqıyalar, sociallıq turmıs sonday-aq ruwxıy dúnyamızdıń hár qıylı máseleleri sáwlelenedi. Sonıń ishinde gazetada kórkem ádebiyat hám xalıq dóretiwshiligi máseleleri de sáwlelenip baradı. Pitkeriw qánigelik jumısımız usı máselelerdiń «Ustaz jolı» gazetasında 2000-2015 jıllardaǵı sáwleleniw jaǵdayların úyreniwge baǵıshlangan.

Atalǵan jıllarda bul gazetada ádebiyat hám folklor máseleleri túrli janrlarda sóz etildi. Jańa kitaplarǵa, ilimiy miynetlerge, kórkem shıǵarmalarǵa recenzıyalar (sın pikirler), ádebiy sholıw, publicistika, esselik maqalalar, jazıwshılardıń, ilimpazlardıń ádebiyat hám folklor tuwralı sáwbetleri, hár qıylı ilimiy ocherkler, yubileylik maqalalar, ilimiy-ádebiy konferenciyalardıń esapları, olar haqqında reportajlar basılıp turdı. Álbette, gazeta materiallarında úlken ilimiy jańalıqlar ashılmaydı, oǵan gazetaniń imkaniyatı joq. Gazetaniń wazıypası ádebiyattanıw, folklortanıw, kórkem ádebiyat boyınsha jetiskenliklerdi keń oqıwshılar jámiyetshiligine úgit-násiyat etiw, olarǵa túsinikli tilde jetkeriw, ádebiyatımızdıń hám ilimniń jetiskenliklerin maqtanısh etiw bolıp tabıladı.

Gazetaniń usı izertlenip otırǵan jıllardaǵı sanlarında XX ásir hám ǵárezsizlik dáwiri ádebiyatı máselelerin sáwlelendiriwge kóp ǵana maqalalar basıldı. Ásirese, ǵárezsizlik dáwirindegi ádebiyat boyınsha belgili sınshılar, ádebiyatshılar, ápiwayı kitap oqıwshıları kóplegen maqalalar járiyaladı. Á.Paxratdinov, Yu.Paxratdinov, K.Allambergenov, Q.Járimbetov, Á.Atajanov, Q.Bayniyazov, J.Esenov, B.Seytaev, P.Nurjanov, B.Genjemuratov, Q.Yusupovtıń sın pikirleri járiyalandı. Olarda sınshılar usı shıǵarmalardıń sáwlelendirgen temalarınıń, kótergen problemalarınıń, jaratqan obrazlarınıń jańalıǵı, kórkemlik dárejesi, shıǵarmalarda orın alǵan ayırım kemshilikler haqqında pikir júritedi.

Bul jılları poeziyamız tuwralı da kóplegen maqalalar jariq kórdi. Shayırlarımız I.Yusupov, G.Matyakupova, K.Karimov, X.Dáwletnazarov, B.Genjemuratov, S.Nietullaev, M.Jumanazarova, G.Dáwletova, P.Mırzabaeva, G.Nurlepesova, N.Tóreshova, Á.Ótepbergenov h.b. lar ónimli dóretiwshilik etti. Olar óz shıǵarmalarında tuwılǵan jer, Watan hám oǵan sadıqlıq, azamatlıq, hadal muhabbat sıyaqlı joqarı insanıyılıq pazıyletlerdi hám hasıl sezimlerdi jırlaydı. Usı shayırlardıń poeziyası hám onıń ózgeshelikleri haqqında J.Bazarbaevtıń, J.Esenovtıń, Q.Yusupovtıń, P.Nurjanovtıń, Sh.Usnatdinovtıń, A.Sultanovtıń recenziya-maqalaları járiyalandı.

2000-2015 jıllarda «Ustaz jolı» gazetasında jazıwshılardıń, ádebiyatshı- ilimpazlardıń yubileylerine arnalǵan maqalalar ádewir orın tutadı. Bul maqalalarda jazıwshınıń tuwılǵanına 60-70-80 jil tolıw múnásibeti menen bir tárepten torqalı toyı menen qutlıqlaydı, ekinshi tárepten olardıń dóretiwshilik jetiskenliklerin keń oqıwshılargá úgit-násiyat etedi, olardıń ádebiyatımızda tutqan ornın belgileydi.

Sunday-aq ádebiyatshı-ilimpazlardıń yubileylerine arnalǵan maqalalar da basıldı. Olardan akademik M.Nurmuhammedovtıń 80 jıllıǵına, professor K.Mámbetovtıń 70 jıllıǵına, N.Dáwqaraevtıń 100 jıllıǵına, A.Muwsaevtıń 125 jıllıǵına arnalǵan maqalalardı ádebiyatshılar Á.Paxratdinov, J.Esenov, P.Nurjanov h.b. jazdı. Olardı bul ilimpazlardıń jetiskenlikleri, oladıń qaraqalpaq filologiya ilimin rawajlandırıwdagı ornı anıqlanadı.

Usı gazeta da qaraqalpaq klassikalıq ádebiyatı hám folklorı máseleleride keńnen sáwlelendi. Olarda Ájiniyaz, Berdaq sıyaqlı klassiklerimizdiń ádebiy miyrası hám onıń ruwxıy dúnyamızdagı ornı, xızmeti sóz etiledi. Sunday-aq qaraqalpaq folklorınıń házirigi dáwirdegi máseleleri sóz boladı. Bul máseleler boyınsha shıqqan materiallardıń ishinde akademikler Q.Bayniyazovtıń, J.Bazarbaevtıń, professorlar Q.Maqsetovtıń, K.Allambergenovtıń maqalaları kótergen máseleleriniń aktuallıǵı, sheshimleri menen ajıralıp turadı. Máselen, K.Allambergenovtıń, qaraqalpaq dástanı haqqında jazǵan seriya maqalları,

Q.Bayniyazovtın «Qırıq qız» dástanındaǵı «Jiyen jıraw» variantları, Á.Paxratdinovtın klassikler Ájiniyaz hám Berdaq miyrasları tuwralı jazǵan maqalaları kótergen máseleleriniń jańalıǵı, olardıń faktler analizi tiykarında sheshiliwi menen ózgeshelenip turadı. Bul maqalalar oqıwshılarda túrli oy-pikirler oyatadı, milliy ruwxıy miyrasımızǵa degen húrmet hám súyiwshilik sezimlerin tuwdıradı.

Solay etip, «Ustaz jolı» gazetası 2000-2015 jıllarda óziniń ádebiyat hám folklor tuwralı mazmunlı maqalaları menen xalıqtıń sana-sezimine úlken tásir jasadı, ruwxıy dúnyamızdı, kórkem ádebiyat haqqında bilimlerimizdi jańa materiallar, jańa kózqaraslar, jańa sheshimler menen tolıqtırdı.

PAYDALANILGAN ÁDEBIYATLAR DIZIMI

I. Bashl ádebiyatlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси»ги ПФ-4947-сонли Фармони.
2. Каримов И.К Юксак маънавият-енгилмас куч. Тошкент, «Маънавият», 2008.
3. Каримов И.К. Адабётга эътибор-маънавиятга, келажакка эътибор Тошкент, «Ўзбекистон», 2009.
4. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Тошкент, «Янги аср авлоди», 2001.

II. Tiykargı ádebiyatlar

1. Ахметов С. Қарақалпақ әдебий сыны Нәкис, Қарақалпақстан, 1993.
2. Ахметов С. Қарақалпақстан Республикасының әдебиятшы-алымлар хәм сыншылар. Нәкис, «Билим», 1993.
3. Бекбаулиев Д. «Газета қалай шығады» (оқыў қолланба). «Билим», 2010.
4. Айымбетов Х. «Тулпар шайыр»./«Устаз жолы», 13.09.2013.
5. Атажанов Ә.«Шайырдың екинши өмири-китабы»./«Устаз жолы», 17.09.2011.
6. Алламбергенова И. «Қыяс жыраў атқарған «Қырық қыз» дәстанының қолжабасы ҳаққында гейпара ойлар»./ «Устаз жолы», 18.04.2002.
7. Алламуратова З. «Ғәрезсизлик дәўириндеги қарақалпақ поэзиясы бойынша базы-бир пикирлер»./ «Устаз жолы», 30.05.2005.
8. Алламбергенов К. «Кең дүньяға қушақ ашқан жазыўшы»./ «Устаз жолы», 30.04.2009.
9. Алламбергенов К. «Қарақалпақ халық дәстаны «Едиге»-«Едиге»нің ең ески нухасы»./ «Устаз жолы», 30.08.2001.
10. Әбдиев А. «Аўылымнан басланған соқпақ»./ «Устаз жолы», 29.05.2005.
11. Базарбаев Ж. «Әжинияз поэзиясындағы инсан философиясы»./ «Устаз жолы», 29.01.2005.

12. Байниязов Қ. «Нәжим ағаның нәзери түскен еди...»//«Устаз жолы», 26.02.2005.
13. Байниязов Қ. «Шайырдың «Қайда» қосығы қашан жазылған?»// «Устаз жолы», 20.01.2005.
14. Байниязов Қ. «Тағы да Жийен жыраудың «Қырық қыз» дәстанына қатнасы хаққындағы мәселеге»// «Устаз жолы», 25.10.2001.
15. Бекбергенова З. «Сын өтирик емес, шын болсын»//«Устаз жолы», 25.12.2003.
16. Досымбетова Р. ««Едиге» дәстанының изертлениуінің әхмийетли мәселелери»// «Устаз жолы», 16.05.2002.
17. Есенов Ж. «Жақсылықты жырлаған шайыр»// «Устаз жолы», 21.05.2015.
18. Есенов Ж. «Поэзиямыздың жаңаша изертлениуі»// «Устаз жолы», 26.02.2005.
19. Есенов Ж. «Шыңланған шайырдың эстетикасы»//«Устаз жолы», 21.02.2013.
20. Жәримбетов Қ. «Көтериңки руўх поэзиясы»// «Устаз жолы», 11.10.2001
21. Жәримбетов Қ. «Жазыўшы талантының уллылығы»//«Устаз жолы», 05.02.2005.
22. Өтеулиев И. «Әжинияздың “Демишлер” шежире шығармасында түркий халықлар тарийхы»// «Устаз жолы», 21.06.2001.
23. Қуранбаев К. «Көркем әдебият-миллий идеяның дереги»// «Устаз жолы», 16.11.2000.
24. Қайырбаев Ж, Атамуратов К. «Қарақалпақ халық аўызеки дәретпелериниң хақыйқый жан күйери»// «Устаз жолы», 25.04.2001.
25. Қулымбетова А. «Халық қосықларының ҳәзирги жағдайы»// «Устаз жолы», 17.03.2007.
26. Мәмбетниязов Т. «Поэзиямыздың жарық жұлдызы»//«Устаз жолы», 16.03.2000.
27. Ниязов Ә. «Ана тилдиң миллийликти, миллий идеологияны, әдеп-ирамлықты тәрбиялаўдағы хызмети»// «Устаз жолы», 19.07.2001.

- 28.Нуржанов П. «Лирикамызды изертлеудеги жаңа бағдар»// «Устаз жолы», 28.05.2005.
- 29.Нуржанов П. «Талантлы шайырдың жаңа топламы»// «Устаз жолы», 31.03.2007.
- 30.Нуржанов П. «Лирика-мениң өмирим пүтин барлығым!»// «Устаз жолы», 12.10.2000.
- 31.Өтемуратова Х. «Ертеклер-әсирлер мийрасы»// «Устаз жолы», 13.02.2010.
- 32.Өтемуратова Х. «XX әсирдеги карақалпақ романы»// «Устаз жолы», 06.01.2000.
33. Пахратдинов Ә. «Халық аралық тайпадағы илимпаз»// «Устаз жолы», 12.11.2005.
- 34.Пахратдинов Ә. «Халық жазыушысы менен сәўбет»//«Устаз жолы», 10.07.2010.
- 35.Пахратдинов Ә. «Сөз зергериниң Ұатан, әдалатлық хәм инсаныйлық идеялары»// «Устаз жолы», 15.11.2014.
- 36.Пахратдинов Ю. «Дәўирдиң уллы адамы еди»// «Устаз жолы», 14.01.2006.
- 37.Палымбетов К. «Халық жырауының бай мийрасы»//«Устаз жолы», 13.11.2003.
- 38.Сейтаев Б. «Бесинши аўылдың дүбири...»// «Устаз жолы», 04.06.2005.
- 39.Смамутов Қ. «Гөззалдың зийўары болса...»// «Устаз жолы», 15.01.2005.
- 40.Султанов А. «Әдебият хәм көркем-өнер-адам руўхыйлығының әхмийетли куралы»// «Устаз жолы», 16.01.2010.
- 41.Турдыбаев Қ. «Нақыл-мақалларда хәм терминлерде дидактика, классикалық поэзияда оның сәўлелениўи»// «Устаз жолы», 11.07.2002.
- 42.Тәжетдинова Г.«Заманлардан сөзлеген китап»//«Устаз жолы», 17.02.2007.
- 43.Хәмидов Х «Илимий изертлеў тақыр жерде пайда болмайды»// «Устаз жолы», 21.02.2013.
- 44.Юсупов Қ., Сағыйдуллаева К. «Аўдармашы, сыншы хәм белгили алым еди»// «Устаз жолы», 31.01.2015.